

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Затверджено на засіданні Вченої Ради
факультету суспільно-гуманітарних
наук та права МДПУ
імені Богдана Хмельницького
(протокол № 2 від 29 жовтня 2024 р.)
Декан Т.В. Сіроштан

ПРОГРАМА

КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ІСПИТУ

З ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

Ступінь вищої освіти: «Бакалавр»
Спеціальність: 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма:
Історія

Програма державного екзамену з історії та археології для здобувачів вищої освіти за ступенем вищої освіти «бакалавр» спеціальності 032 Історія та археологія. — Запоріжжя: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2024. — 65 с.

Укладачі:

проф., д.і.н. Гудзь В.В.,
проф., д.і.н. Ситник О.М.,
доц., к.і.н. Крилова А.М.,
доц., к.і.н. Полякова Л.І.,
доц., к.і.н. Пачев С.І.,
доц., к.і.н. Шкода Н.А.
доц., к.і.н. Галь Б.О.

Ухвалено на засіданні кафедри історії та археології (протокол №4 від 02.10.2024 р.).

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Державний екзамен з історії та археології передбачає перевірку загальнотеоретичної і практичної підготовки випускників закладу вищої освіти ступеню вищої освіти «бакалавр» спеціальності 032 Історія та археологія у відповідності до державних стандартів підготовки (освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма).

Основними завданнями підготовки бакалаврів з історії та археології є формування основних знань з предмету з використанням інноваційних технологій, широкого історичного світогляду, вміння орієнтуватись у великому обсязі професійної інформації та застосовувати її у практичній професійній діяльності.

Основою успішності виконання поставлених завдань є систематичне формування у студентів загальнотеоретичних положень історичної науки, історичних закономірностей суспільного розвитку, основних термінів і понять упродовж всього терміну навчання.

У відповідності до цього викладачами кафедри історії, археології і філософії природничо-географічного факультету МДПУ імені Богдана Хмельницького складена програма іспитів з історії та археології, з археології та спеціальних історичних дисциплін до якої увійшли теоретичні і практичні питання у відповідності до основних дисциплін навчального плану спеціальності.

Програмою передбачене висвітлення міжпредметних зв'язків археологічних і спеціальних історичних дисциплін, історичних і предметних процесів та їх наслідків, а також зв'язки з іншими предметами неісторичного циклу. При цьому була врахована специфіка кожної дисципліни, а також зміст інтегрованої навчальної програми з історії та археології, виходячи з того, що державний екзамен є формою перевірки готовності молодого фахівця його до професійної діяльності.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ рівня знань студентів

У зв'язку з впровадженням в 2017 році у навчальний процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького системи оцінювання компетенцій студентів постала необхідність впровадження 100-бальної системи оцінювання рівня компетенцій студентів під час атестації. У відповідності до цього кафедрою історії та археології природничо-географічного факультету були розроблені критерії оцінювання відповідей студентів на питання екзаменаційних білетів, винесених на державну атестацію.

У структурі екзаменаційного білета три питання теоретичного характеру і 10 тестових. Теоретичні питання укладені у відповідності до навчальних програм дисциплін професійного циклу: перше питання – з всесвітньої історії, друге питання – з історії України, третє питання – з методики викладання історії. Теоретичні і тестові питання укладені у відповідності до переліку дисциплін навчального плану спеціальності. Кожне теоретичне питання оцінюється максимум у 30 балів, а кожна правильна відповідь на тестові питання оцінюється в один бал.

Критерії оцінювання теоретичних питань: Повнота і вичерпність відповіді – до 20 балів включно; володіння історичною термінологією, номенклатурою, та хронологічним мінімумом – до 5 балів; структура і логічність відповіді – до 2 балів; наведення підтверджуючих історичних прикладів – до 2 балів; Поведінка перед аудиторією – 1 бал.

Кожне тестове питання містить чотири варіанти відповіді, з яких тільки одна правильна. Загальна сума балів, яка може бути отримана при відповіді на тестові питання, становить 10 балів.

Оцінювання здійснюється за шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наука як сфера людської діяльності. Основи наукових досліджень – дисципліна, що вивчає загальні положення про науково-дослідницьку діяльність курсову та дипломну роботу, вимоги до її структури, правил оформлення відповідно до діючих державних стандартів. Поняття про науку. Наукова комунікація. Наукова школа. Науково-дослідницька діяльність студентів.

Огляд джерел і літератури. Понятійний апарат і термінологія. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення. Предмет науково-історичного дослідження. Наукові принципи в історичному дослідженні. Класифікація наук. Організація наукової діяльності в Україні.

Методологія дослідження. Фундаментальна або філософська методологія. Загальнонаукова методологія. Конкретнонаукова методологія. Методи і техніка дослідження. Використання методів наукового пізнання. Методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень. Застосування логічних законів і правил.

Методи дослідження є тим більш динамічним компонентом науки, який рухає її вперед. Разом з тим вони мають у науці неперехідне значення. Поява нових методів, як правило, призводить до зміни співвідношення і ролі старих і нових методів, а не до втрати першими усякого значення. Тому на відміну від конкретно-фактичного арсеналу науки і змістовно-концептуальних уявлень про об'єкт пізнання, серед тих, що найбільш піддаються, особливо у сучасну епоху, швидкому оновленню, методи дослідження відрізняються найбільшою стійкістю.

Методологія історичної науки: поняття, предмет, завдання. Становлення методології історії як науки. Закон і закономірність в історії. Детермінізм в історії. Історична альтернатива. Випадковість і необхідність в історії.

Методи емпіричного історичного дослідження. Спостереження. Порівняння. Вимірювання. Методи емпірично-теоретичного дослідження. Абстрагування. Аналіз. Синтез. Прямий або емпіричний аналіз і синтез. Зворотній або елементарно-теоретичний аналіз і синтез.

Структурно-генетичний аналіз і синтез. Дедукція. Індукція. Порівняно-істочний метод (порівняльний, кросс-культурний, компаративний). Історико-типологічний тип. Історико-генетичний тип. Історико-дифузійний тип. Типологічний метод. Типологізація.

Періодизація. Метод компонентного (системного) аналізу. Структурно-функціональний підхід. Системно-діяльнісний підхід. Системно-генетичний підхід. Метод комплексного підходу. Описовий метод.

Поняття про наукову інформацію та її роль у проведенні наукових досліджень. Джерела інформації та їх використання у науково-дослідній роботі. Техніка бібліографічного пошуку літературних джерел. Пам'ятка, джерело, факт. Об'єктивне та суб'єктивне в історії. Специфіка періодизації. Поняття істини в історичному дослідженні та її критерії. Поняття абсолютної та відносної істини.

Наукове вивчення як основна форма наукової роботи. Основні вимоги до курсової та дипломної роботи. Структура курсової та дипломної роботи. Титульний аркуш, вступ, практичне значення, апробація результатів роботи. Послідовність виконання курсової та дипломної робіт. Алгоритм.

Основні етапи та методика написання курсової та дипломної роботи. Підготовчий етап виконання роботи. Актуальність обраної теми. Межі розкриття теми. Коло джерел, наукової літератури, перелік архівів, наукових бібліотек. Календарний графік виконання роботи. Визначення об'єкту, предмету дослідження. Формування мети наукової роботи. Визначення наукових завдань роботи. Каталоги, і картотеки кафедр та бібліотеки МДПУ. Провідні бібліотеки міста, області та України. Бібліотечні посібники, прикнижні та пристатейні списки літератури, виноски й посилання в підручниках, монографіях, словниках, покажчики змісту річних комплектів спеціальних періодичних видань. Аргументування. Правила формулювання предмету доказу. Спростування. Критика тези. Пряме спростування. Посереднє або опосередковане спростування. Критика демонстрації. Огляд літератури (історіографія) – обов'язкова частина. Висновки. Список використаної літератури. Ілюстративний матеріал. Літературне оформлення. Типові помилки у написанні та оформленні роботи. Оформлення наукової роботи. Загальні вимоги. Формат паперу. Шрифт. Кегль. Аркуш. Обсяг роботи. Береги тексту. „ЗМІСТ”, „ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, „ВСТУП”, „РОЗДІЛ”, „ВИСНОВКИ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ”. Нумерація. Ілюстрації. Таблиці. Формули. Посилання. Примітка. Титульний аркуш, зміст, список літератури, додатки та перелік мовних позначень.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Історія стародавнього сходу

Джерела. Історіографія. Предмет та хронологічні межі історії Стародавнього Сходу. Вплив географічного середовища на процеси утворення класів та держави на Стародавньому Сході. Характер та особливості давньосхідного суспільства та держави. Джерела з історії Стародавнього Сходу: твори античних авторів та Біблія, пам'ятки давньосхідного письма, пам'ятки матеріальної культури. Вивчення проблем історії Стародавнього Сходу зарубіжними та вітчизняними істориками.

Стародавній Єгипет. Джерела з історії Стародавнього Єгипту. Історія археологічних досліджень на території Єгипту. Дешифровка давньоєгипетського письма. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Природні умови та населення Північної Африки в давнину. Виникнення класового суспільства та держави в долині Нілу. Боротьба за об'єднання Єгипту в IV тис. до н.е. Єгипет при фараонах I та II династій. Соціально-економічний та політичний лад Єгипту Старого царства. Будівництво пірамід. Перший перехідний період. Економічний та соціально-політичний розвиток Єгипту Середнього царства. Нашестя гіксосів та другий перехідний період. Особливості соціально-економічного ладу Єгипту Нового царства. Завоювання фараонів XVIII династії. Релігійно-політична реформа Аменхотепа IV та її наслідки, Єгипет в період правління фараонів XIX та XX династій. Війни з хеттами, «народом моря». Занепад Єгипетської держави. Єгипет в I тис. до н.е.. Економіка та соціально-політичні відносини в Єгипті Пізнього царства. Культура Стародавнього Єгипту. Виникнення та розвиток письма. Література. Архітектура та образотворче мистецтво. Наукові знання. Давньоєгипетська релігія.

Стародавня Месопотамія. Джерела з історії Месопотамії в давнину. Дешифровка месопотамського клинопису. Історія археологічних досліджень на території Межиріччя. Природні умови та населення Месопотамії в давнину. Розклад первісносуспільного ладу на території Месопотамії. «Номові» держави Шумеру та Аккаду в ранньодинастичний період. Реформи Урунімгіні в Лагаші. Об'єднання Шумеру та Аккаду Саргоном Давнім, держава Саргонідів. Месопотамія під владою кутіїв. Соціально-економічний та політичний лад держави III династії Уру. Піднесення Вавилону та утворення Старовавилонського царства. Економіка та соціально-політичний лад Вавилонії за Хаммурапі. Занепад Старовавилонського царства та завоювання Вавилонії касситами. Південна Месопотамія в XVI-XII ст. до н. е. Ассірія в XX-XVI ст. до н. е. Держава Мітанні в XVI-XIII ст. до н. е. Розвиток Ассірії в XVI-XI ст. до н. е. Зовнішня політика Ассірії в X – першій половині VIII ст. до н. е. Реформи Тиглатпаласара III. Завоювання ассірійців в VIII-VII ст. до н. е. Загибель Ассірії. Утворення Нововавилонського царства. Особливості економічного та соціально-політичного ладу Нововавилонського царства. Зовнішня політика Навуходоносора II. Послаблення Вавилону за Набоніда. Завоювання Вавилонії персами. Шумеро-вавилонська культура. Письмо, його виникнення та розвиток. Література. Архітектура та мистецтво. Наукові знання. Шумеро-вавилонська релігія.

Мала Азія та Закавказзя в давнину. Джерела з історії хеттів. Дешифровка хеттського письма. Історія археологічних досліджень на території Малої Азії та Північної Сирії. Природні умови та населення Малої Азії в давнину. Утворення хеттського царства. Політична історія хеттів. Особливості економіки та соціально-політичного ладу Хеттської держави. Загибель держави хеттів. Культура хеттів. Джерела з історії Урарту. Утворення держави у урартів. Зовнішня політика Урарту в IX-VIII ст. до н. е. Економіка та соціально-політичний лад Урарту. Занепад та загибель Урарту. Культура урартів.

Іран та Середня Азія в давнину. Джерела з Історії Ірану та Середньої Азії. Розпад первісно-общинного ладу на території Ірану. Елам в IV-II тис. до н. е. Північно-Західний Іран в II тис. до н. е. Елам в I тис. до н. е. Проблема походження іранських племен. Мідійська держава. Утворення персидської держави Ахеменідів. Завоювання персів у VI ст. до н. е. Реформи Дарія I. Війни з греками, загибель держави персів. Культура стародавніх персів.

Землеробські та скотарські племена Середньої Азії в V-III тис. до н. е. Ранні міські центри Середньої Азії. Середня Азія на межі II-I тис. до н. е. Проблема розселення індо-іранських племен на території Середньої Азії. Розвиток народів Середньої Азії в першій половині I тис. до н. е. Боротьба народів Середньої Азії з персами. Культура народів Середньої Азії в давнину.

Східне Середземномор'я та Аравія. Характерні риси природних умов Палестини, Сирії, Фінікії та Аравії, Етнодемографічні процеси в регіоні. Джерела з історії народів Східного Середземномор'я та Аравії. Особливості процесів утворення класового суспільства та держави. Відносини держав та народів Східного Середземномор'я та Аравії з могутніми державами Месопотамії, Малої Азії та з Єгиптом. Взаємовплив культур народів регіону й культур інших народів

Середземномор'я. Релігія й міфологія Фінікії, Палестини, Сирії, Аравії. Вітхий Заповіт як старовірська літературно-історична пам'ятка.

Стародавня Індія. Джерела з історії Стародавньої Індії. Природні умови та населення Індії в давнину. Цивілізація Мохенджо-Даро та Хараппи. Заселення Північної Індії аріями, їх соціально-економічний рівень. Виникнення держав у долині Гангу. Система варн, проблема їх походження. Магадха в середині I тис. до н.е., утворення держави Нандів. Греко-македонське вторгнення в Індію та його історичне значення. Утворення Імперії Маур'їв, її економіка та соціально-політичний лад. Індія в кушано-гуптський період. Культура Стародавньої Індії. Література. Драматургія та театр. Хореографія. Архітектура й образотворче мистецтво. Наукові знання. Релігійні системи Стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм.

Стародавній Китай. Джерела з історії Стародавнього Китаю. Періодизація давньокитайської історії. Природні умови та давнє населення. Розклад первісно-общинного ладу на території Китаю. Виникнення держави Шан-Інь, господарське життя інців. Зовнішня політика правителів держави Шан-Інь. Занепад держави Шан-Інь. Китай у період Західного та Східного Чжоу. Боротьба між державами Китаю в період Чжаньго. Реформи Шан Яна в царстві Цінь. Ідеологічна боротьба в Китаї у VI-III ст. до н.е., поява філософських вчень та шкіл. Перша централізована держава в Китаї – Імперія Цінь. Реформи Цінь Ши-хуана, його завоювання. Будівництво Великої китайської стіни. Китай в кінці I тис. до н.е. – першій половині I тис. н.е. Культура Стародавнього Китаю. Розвиток письма, система освіти. Література, архітектура й мистецтво, досягнення старокитайської науки. Релігія Стародавнього Китаю.

Історія стародавньої Греції та Риму

Історія стародавньої Греції. Джерела. Предмет античної історії. Основні закономірності рабовласницького суспільства і особливості розвитку античного світу. Географічні та хронологічні межі. Проблеми в історії античного суспільства. Історичні джерела. Археологічні пам'ятки як історичне джерело при вивченні стародавньої історії Греції і Риму. Епіграфічні, нумізматичні джерела. Значення антропологічних залишків при вивченні історії античного світу. Папірологічні джерела та їх значення. Літературні джерела. Основні напрямки грецької історіографії та її головні представники: логографи, Геродот, Фулідід, Ксенофонт, Арістотель, Діодор Сіцилійський, Плутарх. Пам'ятки художньої літератури, листи, мемуари як історичне джерело. Твори Полібія, Ціцерона, Юлія Цезаря, Саллюстія як джерела з історії Римської республіки. Римська історіографія періоду імперії: Веллей Патеркул, Тацит, Світоній, Аппіан, Діон Кассій, Амміан Марцеллін. Значення комплексного використання різних історичних джерел при вивченні античної історії. Періодизація стародавньої грецької історії.

Природа стародавньої Греції. Греція в географічній системі Середземномор'я. Егейський басейн. Географічні умови материкової Греції. Характер поверхні. Берегова лінія і умови для мореплавства. Клімат, природні багатства, ґрунт. Умови господарської діяльності.

Найдавніша Греція в III-II тис. до н.е. Історичні джерела. Проблема догрецького населення. Хронологія найдавнішої історії Егейського басейну.

Критська культура в III-II тис до н.е. Господарство. Проблема соціально-політичного ладу. Зв'язок Криту з іншими стародавніми культурами. Культура і ідеологія. Проблема писемності. Мікенська, або ахейська культура. Економіка. Політичний лад. Культура і мистецтво. Дешифровка лінійного письма Б. Дорійське переселення та його наслідки.

Греція XI-IX ст. до н.е. Джерела. Питання про походження давньогрецького епосу. Гомерівське питання в історіографії. Зміст поем «Іліада» і «Одіссея». Поєми Гомера як історичне джерело. Питання про мікенську спадщину в поемах. Економіка Греції за даними поем Гомера. Грецький рід і розклад родового ладу у греків за даними «Іліади» і «Одіссеї». Загальна характеристика грецького суспільства XI-IX ст. до н.е. Виникнення рабства, стан рабів у суспільстві. Політичний лад у греків в XI-IX ст. до н.е. Роль народних зборів. Басилеї.

Економічні і соціальні умови в Греції VIII-VI ст. до н.е. Джерела з історії Греції VIII-VI ст. до н.е. Дані поеми Гесіода «Труди і дні». Стан сільського господарства і становище землеробів. Нагромадження багатства і поява приватної власності. Розвиток ремесла і торгівлі. Технічний прогрес. Розшарування суспільства. Соціальна боротьба. Аристократія і демос. Характеристика давньогрецького полісу. Грецька колонізація VIII-VI ст. до н.е. Причини колонізації. Її головні напрямки і характер. Колонізація півдня України. Тубільне населення цього регіону, його суспільний лад. Взаємовідносини греків з таврами і скіфами. Грецькі колонії на північному березі Понту. Вплив колонізації на розвиток продуктивних сил. Розвиток рабства і товарного виробництва. Поява монети. Рання грецька тиранія та її особливості.

Стародавня Спарта. Джерела з історії Спарти. Виникнення Спартанської держави та її найдавніша історія. Особливості розвитку Спарти в VII-VI ст. до н.е. і їх причини. Господарство. Суспільний лад. Становище ілотів і перієків. Статус спартіатів. Державний лад Спарти. Роль архаетів у суспільстві. Криптії. Побут і виховання спартанців. Зовнішня політика Спартанської держави. Утворення Пелопоннеського союзу.

Виникнення рабовласницької демократії в Афінах. Джерела з історії Афін VIII-VI ст. до н.е. Розклад родового ладу в Аттіці. Посилення панування родової знаті. Кабальне рабство і погіршення становища селянства. Боротьба за владу. Змова Кілона. Закони Драконта. Реформи Солона та їх наслідки. Політична боротьба після Солона. Розвиток ремесла в Афінах. Зростання значення торговельно-ремісничих верств населення. Тиранія Пісистрата та його синів. Законодавство Клісфена. Формування рабовласницької демократії.

Греко-персидські війни і Афі́нський морський союз. Джерела з історії греко-персидських війн. Причини греко-персидських війн. Повстання малоазійських греків і початок боротьби персів і греків. Перший похід персів. Марафонська битва. Політична боротьба в Афінах, діяльність Фемістокла по створенню флоту. Похід Ксеркса. Саламінська битва. Утворення Делоського морського союзу. Політика Афін щодо союзників. Зовнішня політика Афі́нської держави в 70-60-х роках V ст. до н.е. Розквіт афі́нської рабовласницької демократії.

Історичні джерела. Розвиток рабовласницької демократії після перемоги над персами. Політичні партії в Афінах і їх соціальна база. Політика Кімона. Реформи

Ефіальта і Перікла. Державний лад Афін. Внутрішня політика Перікла. Економічний розквіт. Будівництво. Перетворення Афін в великий культурний центр Еллади. Зовнішня політика. Понтійська експедиція Перікла.

Соціально-економічний лад Греції V-IV ст. до н.е. Розвиток рабовласницького господарства. Застосування праці рабів у сільському господарстві, ремісництві, при добуванні корисних копалин. Раби в домашньому господарстві, державні раби. Юридичне становище рабів. Метеки, їх роль у господарстві і правове становище. Становище вільних виробників у сільському господарстві і ремісництві. Суспільний лад грецьких полісів. Класи і стан. Громадяни і негромадяни. Розвиток товарного виробництва. Пелопоннеська війна. Джерела з історії Пелопоннеської війни. Причини війни, соціально-економічні і політичні. Стратегічний план Перікла. Архідамова війна. Нікієв мир. Загострення соціальної боротьби. Ідеологічна криза. Стан господарства Афін під час війни. Афінська експансіоністська політика. Сіцилійська експедиція. Декелейська війна, масова втеча афінських рабів. Крах зовнішньої політики Афін. Виступ олігархів у 411 р. до н.е. Політичні події 404-403 рр. до н.е. Відновлення демократії в Афінах.

Греція в першій половині IV ст. до н.е. Криза рабовласницького полісу. Історичні джерела. Економічні і соціальні наслідки Пелопоннеської війни. Стан сільського господарства і ремісництва в Греції. Зростання виробництва в колоніях. Розвиток обміну. Загострення соціальних і політичних протиріч. Розорення дрібних і середніх власників. Масове зубожіння громадян грецьких полісів, еміграція греків за кордон. Широке розповсюдження найманства. Пошуки виходу з кризи, ідея походу в Азію. Гегемонія Спарти та її наслідки. Демократичний переворот у Фівах. Діяльність Пелопіда і Епамінонда. Піднесення Фів, зовнішня політика. Спроба фіванців стати гегемоном у Греції. Другий Афінський союз. Політична роздробленість Греції.

Грецька культура класичного періоду. Історичні умови розвитку грецької культури в V-IV ст. до н.е. Розвиток науки і філософії. Матеріалістична філософія Демокріта. Ідеалізм Платона. Філософія Арістотеля. Соціальні і політичні вчення. Розвиток наукових знань. Ораторське мистецтво. Грецький театр та його суспільне значення. Твори Есхіла, Софокла і Евріпіда. Комедії Арістофана. Грецька архітектура і мистецтво. Скульптура і живопис. Грецька релігія класичного періоду. Пантеон і культи.

Встановлення в Греції македонської гегемонії. Джерела з історії Македонії та Греції. Природні умови, територія, населення Македонії. Соціально-економічний і політичний лад в V – першій половині IV ст. до н.е. Реформи Філіппа II. Боротьба за гегемонію в Греції. Союзна війна і розпад II Афінського морського союзу. Священна війна. Македонська і антимакедонська партії в Афінах. Боротьба Македонії за приєднання фракійських земель. Друга священна війна. Битва під Херонеєю та її наслідки. Панеллінський конгрес у Корінфі. Підготовка до походу в Азію.

Завоювання Олександра Македонського і утворення Македонської держави. Історичні джерела про Олександра Македонського. Держава Ахеменідів напередодні походів Олександра. Причини і приводи східного походу. Історія походу македонської армії. Опозиція проти Олександра. Похід в Індію. Політика

Олександра по створенню держави, її економічний і політичний лад. Загадкова смерть Олександра. Історичне значення походів Олександра Македонського. Боротьба діадохів і утворення елліністичних держав.

Елліністичні держави. Джерела. Проблема еллінізму. Держава Селевкідів. Економіка. Переміщення торговельних шляхів. Нові торговельні міста. Грецькі поліси і хора, їх взаємовідносини. Основні риси структури суспільства. Політичний лад. Адміністративний устрій. Зовнішня політика Селевкідів. Елліністичний Єгипет. Соціально-економічний і політичний лад царства Птолемеїв. Роль бюрократичного апарату. Царські монополії. Становище селянства і його боротьба. Землеволодіння в Птолемеївському Єгипті. Зовнішня політика Птолемеїв. Боротьба за Келесірію.

Греція і Македонія в епоху еллінізму. Історичні джерела. Поглиблення кризи в економіці і загострення соціальних протиріч у грецьких полісах. Боротьба за Грецію між елліністичними династіями. Ахейський і Етолійський союзи. Занепад Спарти. Загострення соціальних відносин у суспільстві. Реформи Агіса. Причини його невдачі. Перетворення Клеомена і їх наслідки. Ахейський союз і Македонія. Тиранія Набіса. Занепад Македонії і підкорення грецьких полісів Риму.

Елліністична культура. Головні риси елліністичної культури. Розвиток техніки. Взаємовплив культур Греції і Сходу. Відокремлення науки від філософії. Зростання позитивних знань. Мусейон. Олександрійська бібліотека. Інші центри елліністичної культури. Основні напрями елліністичної філософії. Релігійний синкретизм. Література і мистецтво елліністичної епохи.

Виникнення римської рабовласницької общини. Періодизація римської історії. Природні умови Апеннінського півострова. Характер поверхні. Клімат. Ґрунт. Природні багатства. Основні господарські райони Італії. Проблема походження найдавнішого населення. Етруски і їх походження. Соціальне-економічний лад етрусського суспільства. Етруска культура і її вплив на італійські племена. Грецькі колонії на півдні Італії і в Сицилії. Антична традиція про заснування Риму. Археологічні дані про виникнення міста Рима. Найдавніша історія Риму. Римська община. Триби, курії, патріархальний рід. Патриції і плебеї, патрони і клієнти. Рабовласництво та його джерела. Політичний лад. Реформи Сервія Туллія і їх наслідки.

Рим та Італія наприкінці VI-III ст. до н.е. Історичні джерела. Падіння «царської» влади та встановлення Римської республіки. Економічне життя в Римі та Італії. Боротьба плебеїв з патриціями. Причини, основні етапи та наслідки цієї боротьби. Зміни в соціальній структурі Римського суспільства. Формування нобілітету, вершництва, плебсу. Державний лад Римської республіки. Коміції, магістратури ординарні та екстраординарні, сенат. Римське військо та його організація. Зовнішня політика Риму. Війни з етрусками. Боротьба з галлами /кельтами/. Захоплення галлами Риму. Завоювання Римом середньої та південної Італії. Війни з самнітами. Військовий конфлікт з Тарентом. Війна Риму з іллірійським царем Пірром. Утворення римсько-італійської конфедерації. Склад цієї конфедерації: римські колонії, муніципії, общини без права голосування, піддані.

Боротьба Риму з Карфагеном за панування в Західному Середземномор'ї. Історичні джерела. Виникнення та розвиток Карфагену. Територія, господарство та суспільно-політичний лад. Карфагенська експансія в Африці та в Західному Середземномор'ї. Перша Пунічна війна, приводи та причини. Боротьба за Сіцилію. Римська експедиція до Африки та її наслідки, битви на морі. Успішні дії римського флоту. Поразка Карфагену. Повстання карфагенських найманців, рабів. Виступ африканських племен проти Карфагену. Важкі економічні наслідки війни для Карфагену. Захоплення Римом Сардинії. Утворення перших римських провінцій. Експансія Карфагену в Іспанії, причини цих кроків правлячої верхівки Карфагену. Клан Баркидів в Карфагені. Новий конфлікт Карфагену з Римом, його приводи та причини. Початок другої Пунічної війни. Похід Ганнібала до Італії. Загострення соціально-політичної боротьби в римському суспільстві. Перехід частини галлів на бік Ганнібала. Диктатура Фабія Максима. Невдоволення римського плебсу, битва під Каннами. Воєнні дії на півдні Італії, в Сіцилії та на Піренейському півострові. Висадка римської армії в Африці. Битва під Замою. Заключення миру між Римом і Карфагеном. Наслідки Другої Пунічної війни.

Соціально-економічні відносини в римському суспільстві в II-I ст. до н.е. Вплив римських завоювань на процеси соціально-економічного розвитку в Італії. Пограбування завойованих країн, приплив матеріальних цінностей та рабів. Перетворення ранньорабовласницьких відносин у класичне рабство. Заснування нових міст в Італії, розквіт життя у містах. Вплив класичного рабства на розвиток економіки. Стан сільського господарства. Розвиток інтенсивних його галузей. Стан у землеробстві. Поява і розповсюдження рабовласницьких вілл. Руйнування селянських господарств. Процес концентрації земельної власності. Ремесла. Використання рабської праці. Стан з сировиною. Розвиток металургії, металообробки, керамічного виробництва, ткацтва, виробництво зброї. Торгівля. Розвиток товарно-грошових відносин. Предмети торгівлі. Шляхи сполучення та торгові шляхи. Стан заморської торгівлі, італійські міста – центри торгівлі. Грошові відносини. Римська монета. Структура римського суспільства. Нобілітет, вершники, плебс, стан рабів, джерела рабства. Взаємовідносини між римськими громадянами, італіками та провінціалами. Загострення соціальних протиріч.

Повстання рабів і загострення соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е. Загострення класової та соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е. Перші повстання рабів в Італії. Перше Сіцилійське повстання рабів. Причини та приводи. Ватажки та організація повстання. Хід повстання. Утворення держави рабів. Придушення повстання рабів. Повстання Арістоніка в Пергамі. Причини та приводи. Утворення держави «геліополітів». Придушення повстання і захоплення Арістоніка. Загострення соціальних протиріч в римському суспільстві. Боротьба за аграрні реформи в зв'язку з обезземеленням селянства. Реформи Тиберія Гракха. Причини поразки реформатора. Політична боротьба після загибелі Тиберія Гракха. Соціально-політичні реформи Гая Гракха. Боротьба за демократизацію римського державного ладу. Аграрні перетворення. Сенатська реакція після загибелі Гая Гракха.

Римська республіка на межі II-I ст. до н.е. Агресивна зовнішня політика Риму в Африці. Югуртинська війна її наслідки. Військова реформа Гая Марія. Війни Риму з кимврами і тевтонами. Друге Сицилійське повстання рабів. Демократичний рух у Римі під проводом Апулея Сатурніна. Діяльність Лівія Друза Молодшого. Союзницька війна, її причини та приводи. Хід Союзницької війни та її наслідки. Розповсюдження прав римського громадянства на італіків. Перша війна Риму з Митридатом VI. Антиримський рух у Малій Азії та Греції. Боротьба між Марієм та Суллою. Воєнні дії римського війська проти армії Митридата в Греції. Маріанський переворот у Римі. Повернення армії Сулли до Італії. Громадянська війна, установлення диктатури Сулли. Характер диктатури та її значення в Римській історії.

Політична криза Римської республіки в першій половині I ст. до н. е. Загострення соціальної боротьби після смерті Сулли. Сепаратистські рухи в провінціях. Серторіанська війна в Іспанії та її наслідки. Повстання рабів в Італії під проводом Спартака. Причини, змова гладіаторів у Капуї, утеча на Везувій, створення війська рабів, хід воєнних дій на півдні Італії, походи рабів на північ, а потім на південь Апеннінського півострова. До питання про програму та розбіжності серед ватажків повстання. Поразка повстанців, жорстока розправа над ними римських воєначальників. Римська політика на Сході. Третя війна Риму з Митридатом VI. Приєднання до Риму Понтійського царства. Дії Гнея Помпея на Сході. Утворення нових римських провінцій. Повернення Помпея до Риму. Реставрація досулланської конституції. Політична боротьба в Римі 60-х років. Змова Катиліни. Дії консула Ціцерона по викриттю змови. Утеча Катиліни до Етрурії. Битва при Пісторії. Загибель Катиліни.

Падіння Римської республіки. Перший тріумвірат. Аграрні реформи Цезаря. Рух Клодія. Завоювання Цезарем Галлії. Римська політика на Сході. Похід Красса в Парфію. Розпад першого тріумвірату. Громадянська війна між Цезарем і Помпеєм. Диктатура Цезаря. Громадянська війна після загибелі Цезаря. Мутінська війна. II тріумвірат і проскрипції. Битва під Філіппами. Наділення землею рабів. Перузінська війна. Боротьба з Секстом Помпеєм. Політика Марка Антонія на Сході. Останній етап боротьби між Октавіаном і Антонієм. Битва біля Акція. Приєднання Римом Єгипту. Смерть Антонія і Клеопатри. Економічні і соціальні наслідки громадянської війни.

Встановлення принципату Августа. Встановлення імператорської влади. Характер принципату Августа. Римські державні установи при Августі. Соціальна політика. Ставлення до сенаторського стану і вершництва. Раби і відпущенники. Нові основи провінціального управління. Податкова система. Ставлення до армії. Преторіанська гвардія. Зовнішня політика Августа. Система вассальних держав. Повстання в Паннонії і Германії. Політика на Сході. Договори з парфянами. Римська культура епохи Августа. Творчість Вергілія, Горация і Овідія. Діяльність Мецената.

Римська імперія в I ст. н.е. Спадкоємці імператора Августа. Тіберій, його внутрішня і зовнішня політика. Боротьба з сенатською опозицією. Податкова політика. Придушення повстань у провінціях. Роль фаворитів. Посилення імператорської влади. Бюрократизація державного апарату під час правління

Клавдія. Імператорські канцелярії. Зміни в політиці у відношенні до провінцій. Зовнішня політика імператора Клавдія. Правління Нерона. Поступове зростання опозиційних настроїв у Римі. Внутрішня і зовнішня політика Нерона. Повстання в провінціях Британії, Галлії, Іспанії та в Іудеї. Римська експансія на Сході. Боротьба з Парфією. Політична криза в Римській державі після загибелі Нерона. Громадянська війна 68-69 років. Перемога Веспасіана Флавія. Придушення повстання в Іудеї. Економічна політика імператора Веспасіана. Нове ставлення до провінцій. Правління Тіта й Доміціана. Посилення абсолютистських тенденцій під час правління Доміціана. Невдача під час походу у Подунав'ї проти даків. Фінансові труднощі. Загибель Доміціана.

Стан у Римській імперії в II ст. н.е. Правління династії Антонинів. Імператор Траян, його внутрішня і зовнішня політика. Завоювання Дакії. Парфянський похід. Внутрішня політика за даними листування з Плінієм Молодшим. Римська імперія час правління Адріана. Подальша централізація та бюрократизація управління державою. Піготовка чиновників, державна пошта. Спорудження системи захисту державних кордонів. Нове повстання в Іудеї. Припинення нових завоювань. Правління Антоніна Пія. Погіршення внутрішнього становища імперії за часів Марка Аврелія. Постійний тиск варварських племен на прикордонні області Римської імперії. Повстання в провінціях. Похід проти парфян. Маркоманські війни. Правління імператора Коммода та його загибель.

Походження християнства і його рання історія. Проблема виникнення християнства. Християнське вчення. Канонічні та апокрифічні євангелія. Найдавніші християнські общини, їх соціальний склад. Райони розповсюдження християн у II т. Проповідники, діакони, єпископи. Боротьба всередині християнської церкви. Поступова зміна соціального складу християнських общин, виникнення єресей. Взаємовідносини християнської церкви з Римською державою. Переслідування і гоніння християн. Поступовий перехід єпископату на бік римської влади. Історична роль початкового християнства.

Криза в Римській імперії в III ст. н.е. Громадянська війна 193-197 рр. Династія Северів. Правління Септимія Севера. Внутрішня і зовнішня політика. Постійна увага до армії. Переслідування сенаторів. Поповнення державної казни. Похід до Британії. Спадкоємці Септимія Севера. Правління Каракалли. Едикт про римське громадянство. Політика Геліогабала і Олександра Севера. Сенаторські та солдатські імператори. Зростання сепаратистських тенденцій, ослаблення центральної влади. Занепад господарства. Фінансова криза. Скорочення торговельних зв'язків. Зубожіння широких верств населення. Запустіння міст. Постійні вторгнення варварських племен і поселення їх в прикордонних територіях імперії. Повстання в провінціях. Спроби реставрації Римської імперії. Імператор Авреліан і його спадкоємці.

Встановлення домінації в Римській імперії. Прихід до влади імператора Діоклетіана. Нова організація управління державою, домінація як політична система. Тетрархія. Реформи Діоклетіана. Спроба впорядкування фінансів. Едикт про ціни. Податкова реформа. Новий адміністративний поділ імперії. Зміни в римській армії. Релігійна політика. Гоніння християн. Боротьба за владу між спадкоємцями Діоклетіана. Імператор Костянтин та його політика. Міланський едикт.

Закріпачення станів. Зміни в адміністративному поділі. Релігійна політика. Перетворення християнства в пануючу релігію в Римській імперії. Розповсюдження ересей. Нікейський собор. Боротьба з аріанством. Заснування Костянтинополя. Боротьба між спадкоємцями Костянтина. Спроба реставрації язичества імператором Юліаном. Остаточна перемога християнства. Нова боротьба всередині християнської церкви.

Падіння Західної Римської імперії. Подальша варваризація населення Римської імперії. Велике переселення народів і роль в ньому готів і гуннів. Переселення вестготів на Балканський півострів. Битва під Адріанополем та її наслідки. Правління імператора Феодосія. Розділення Римської імперії на Західну і Східну при спадкоємцях Феодосія. Наступ на Західну Римську імперію германських та інших племен. Взяття Риму Аларіхом на початку V ст. Навала гуннів Атілли. Пограбування Риму вандалами. Утворення на території Західної Римської імперії «варварських» держав. Остаточне ослаблення центральної влади. Падіння Західної Римської імперії. Передача атрибутів імператорської влади до Костянтинополя. Проблема падіння Західної Римської імперії в сучасній історіографії.

ЗАГАЛЬНА ЕТНОЛОГІЯ

«Загальна Етнологія» як навчальний предмет. Предмет і завдання курсу, міжпредметні зв'язки. Місце і значення курсу «Загальна Етнологія» в системі вузівського навчання.

Основні напрямки. Еволюціонізм. Дифузійонізм. Соціологічна школа. Функціоналізм. Структурний функціоналізм. Культурний релятивізм.

Джерела та зв'язок з суміжними дисциплінами. Матеріали етнографічних експедицій. Музейні зібрання. Писемні матеріали. Зображальні матеріали. Значення гуманітарних і природничих дисциплін з етнології. Зв'язок етнології з суміжними дисциплінами.

Концепція етносу. Біологічна та енергетична теорії етносу. Соціальна теорія. Примордіалітська концепція. Інструменталістська концепція. Конструктивістська концепція.

Етнічна психологія. Нація-конкретно-історичний тип етносу. Етнічно-національна психологія. Націоналізм.

Характеристика рас. Расова класифікація. Негроїдна велика раса. Австралоїдна велика раса. Європеїдна велика раса. Монголоїдна велика раса. Змішані раси.

Релігійна класифікація етносів. Племінні та політеїстичні релігії. Вірування. Ранні форми релігії. Тотемізм. Анімізм. Фетишизм. Магія. Етнічні релігії. Господарсько-культурна класифікація. Принципи класифікації. Привласнюючи господарсько-культурні класифікації. Виробляючи господарсько-культурні класифікації.

Історико-культурна класифікація. Австралійська провінція. Папуаська історико-етнографічна область. Меланезійська історико-етнографічна область. Полінезійська історико-етнографічна область. Мікронезійська історико-етнографічна область. Англоновозеландська історико-етнографічна підобласть.

Північноамериканська провінція. Арктична історико-етнографічна область. Канадська історико-етнографічна область. Північноамериканська історико-етнографічна область. Латиноамериканська провінція.

Північноафриканська провінція. Єгипетська історико-етнографічна область. Магрибська історико-етнографічна область.

Східноафриканська провінція. Східносуданська історико-етнографічна область. Північно-східна африканська історико-етнографічна область. Південно-східна африканська історико-етнографічна область. Західноафриканська провінція. Центральноафриканська провінція.

Південноафриканська провінція. Аборигено-африканська історико-етнографічна область. Європейсько-африканська історико-етнографічна область. Малагасійська історико-етнографічна область.

Східноазійська провінція. Південно-східноазійська провінція. Західноіндокитайська історико-етнографічна область. Східноіндокитайська історико-етнографічна область. Західноіндонезійська історико-етнографічна область. Східноіндонезійська історико-етнографічна область. Філіппінська історико-етнографічна область. Південноазійська провінція. Західноазійська провінція. Центральноазійська провінція. Сибірська провінція. Кавказька провінція.

Східноєвропейська провінція. Прибалтійська історико-етнографічна область. Фіно-угорські групи Росії. Українська історико-етнографічна область. Білоруська історико-етнографічна область. Російська історико-етнографічна область. Західно-центральноєвропейська провінція.

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Історія слов'янських народів як навчальна дисципліна. Предмет, завдання та періодизація курсу. Джерела та історіографія. Класифікація слов'янських народів.

Давні слов'яни. Проблема етногенезу слов'ян. Джерела з історії давніх слов'ян. Побут, господарство, вірування і традиції давніх слов'ян. Розклад первісно-суспільного ладу. Розселення слов'янських племен в епоху "великого переселення народів".

Східні слов'яни у IX – XVI ст. Східнослов'янські племінні союзи. Київська Русь. Удільні князівства у період феодальної роздробленості. Питання про золотоординське іго. Північно-Східна та Північно-Західна Русь у другій половині XIV – середині XV ст. Формування московської централізованої держави. Поглиблення феодалізації, початок закріпачення селян. Московська держава у XVI ст. Іван IV. Оформлення станово-представницької монархії. Духовне життя та культура східних слов'ян у IX – XVI ст.

Західнослов'янські племена на території Чехії та Словаччини. Велика Моравія. Чеське князівство. Чехія в період феодальної роздробленості. Об'єднання та піднесення Чеського королівства. Карл IV. Внутрішня колонізація. Гуситські війни. Чехія у середині XV – на початку XVI ст. Словацькі землі у X-XVI ст. Чеська та словацька культура X-XVI ст.

Полабсько-поморські слов'яни у VIII-XII ст.: розселення, політичний, соціально-економічний та культурний розвиток. Серби-лужичани. Лютичі.

Ободрити. Поморські слов'яни. Експансія франкського королівства та Священної Римської імперії проти полабсько-поморських слов'ян.

Слов'янські племена на території Польщі. Польське князівство у X–XI ст. Феодальна роздробленість. Польща у XIV–XVI ст. Формування шляхетських привілеїв. Економічні зрушення у XVI ст. Утворення Речі Посполитої, внутрішня та зовнішня політика. Польська культура X–XVI ст.

Фракійці, слов'яни та протоболгари на Балканах. Перше Болгарське Царство. Прийняття християнства. Болгарські землі під владою Візантії у XI–XII ст. Поглиблення феодалізму. Друге Болгарське царство. Піднесення та занепад болгарської держави у XIV ст. Культура Болгарії у VII–XIV ст. Македонські землі у середньовіччі: соціально-економічний, політичний та культурний розвиток. Македонська проблема в історичній науці.

Виникнення державності на сербських, чорногорських та боснійських землях. Прийняття християнства. Візантійська експансія. Держава Стефана Душана. Хорватська середньовічна держава. Прийняття християнства. Угорсько-хорватська унія. Дубровник і Далмація в X–XV ст. Словенські землі у IX–XVI ст. Культурний розвиток хорватських, словенських, сербських, чорногорських та боснійських земель.

Боротьба слов'янських народів проти османської експансії у другій половині XIV – XVI ст. Етапи та наслідки османських завоювань на Балканах. Становище слов'янських народів під османським пануванням. Національно-визвольна боротьба.

Південні слов'яни у XVII – першій половині XIX ст. Болгарські землі під владою Османської імперії. Національно-визвольний рух. Початок болгарського національного відродження. Сербія під владою Османської імперії та імперії Габсбургів у XVII–XVIII ст. Національно-визвольна боротьба. Сербські повстання початку XIX ст. та здобуття автономії. Сербське князівство у 20–40-ві рр. XIX ст. Чорногорія у складі Османської імперії у XVII – XVIII ст. Звільнення від османського панування та становище Чорногорії у першій половині XIX ст. Боснія та Герцеговина у складі Османської імперії. Хорватські та словенські землі у складі імперії Габсбургів. Участь південних слов'ян у революції 1848 р.

Західні слов'яни у XVII – першій половині XIX ст. Вхідження чеських та словацьких земель до імперії Габсбургів. Антифеодальна і визвольна боротьба. Становище Чехії та Словаччини у другій половині XVII – у XVIII ст. Реформи Марії Терезії та Йосипа II. Соціально-економічна і політична ситуація у першій половині XIX ст. Революція 1848 р. Річ Посполита у XVII–XVIII ст. Поділи Польщі наприкінці XVIII ст. Польські землі у складі Австрії, Пруссії та Росії у першій половині XIX ст. Чеська, словацька та польська культура у XVII – першій половині XIX ст. Чеське та словацьке національне відродження.

Східні слов'яни у XVII – першій половині XIX ст. у складі Речі Посполитої та Московського царства у XVII ст. Закріпачення селян. Утвердження абсолютизму. Реформи першої чверті XVIII ст. Епоха палацових переворотів. Правління Катерини II. Криза феодально-кріпосницької системи у першій половині XIX ст. Суспільно-політичний рух. Територіальна експансія у XVII – першій половині XIX ст.

Розвиток культури слов'янських народів у XVII – першій половині XIX ст.

Слов'янські народи у другій половині XIX – на початку XX ст. Боротьба південних слов'ян проти Османської імперії. Болгарське національне відродження та відновлення державності. Болгарія в останній чверті XIX – на початку XX ст. Македонська проблема. Сербське князівство у 50-70-ті рр. XIX ст. Сербське королівство в останній чверті XIX – на початку XX ст. Чорногорія у другій половині XIX – на початку XX ст. Балканські війни. Південнослов'янські народи Австро-Угорщини у другій половині XIX – на початку XX ст. Культура південних слов'ян у другій половині XIX – на початку XX ст.

Західні слов'яни у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. Чехія у складі Австрії. Словаччина у складі Транслейтанії. Польські землі у складі Австрії, Пруссії та Росії у другій половині XIX – на початку XX ст. Національно-визвольна боротьба.

Російська імперія у другій половині XIX – на початку XX ст. Ліберальні реформи 60–70-х років XIX ст. Завершення промислового перевороту. Контрреформи. Суспільно-політичний рух. Економічна криза на початку XX ст. Революція 1905–1907 років. Столипінська реформа. Зовнішня політика. Продовження територіальної експансії. Особливості становища білоруських земель. Національно-визвольний рух народів імперії.

Розвиток культури слов'янських народів у другій половині XIX – на початку XX ст.

Слов'янські народи у роки Першої світової війни. Сербія, Чорногорія та Болгарія у Першій світовій війні. Корфська декларація. Чеські та словацькі землі під час війни. Південнослов'янські землі Австро-Угорщини у роки війни. Польські землі в роки війни. Російська імперія у Першій світовій війні. Лютнева революція та політика тимчасового уряду. Активізація національно-визвольного руху народів імперії.

СРСР у 20 – 30-ті роки XX ст. Утворення СРСР. Нова економічна політика. Сталінська модернізація. Масовий терор. Зовнішня політика СРСР у 20–30-ті роки. Комінтерн. Основні тенденції розвитку радянської культури у 20–30-ті роки.

Південні та західні слов'яни у міжвоєнний період. Суспільно-економічний розвиток та зовнішня політика. Відновлення польської держави. Парламентська демократія та політика «санації». Утворення Чехословацької держави. Судетська проблема. Становище Чехії та Словаччини після Мюнхенського зговору. Королівство Сербів, Хорватів та Словенців у 20-ті роки. Переворот 1929 р. Югославія у 30-ті роки. Становище Болгарії за Нейським договором. Уряд Землеробського Союзу. Державний переворот 1923 р. Суспільно-економічний розвиток та зовнішня політика Болгарії у 1923-1939 роках. Культура західнослов'янських та південнослов'янських народів у міжвоєнний період.

Слов'янські народи у часи Другої світової війни. Напад Німеччини на Польщу, Югославію та СРСР. Радянсько-німецький фронт у 1941–1945 рр. Фашистський "новий порядок". Рух опору. Радянський тил у роки війни. Звільнення території СРСР та Центрально-Східної Європи від німецько-фашистських загарбників. Демографічні та економічні втрати слов'янських країн. Словаччина, Хорватія та Болгарія в роки Другої світової війни.

Слов'янські народи у середині 40-х – середині 80-х років XX ст. СРСР у другій половині 40-х – на початку 50-х років. Хрущовська «відлига». Внутрішньополітичні та соціально-економічні процеси у 60–80-ті роки. Зовнішня політика. Русифікація народів СРСР.

Підсумки Другої світової війни для Польщі, Чехословаччини, Югославії та Болгарії. Режими «народної демократії». Експорт сталінізму. Економічна та військово-політична інтеграція «соціалістичних країн». Болгарія у 50–80-ті роки. Т. Живков. ПНР у 50–80-ті роки. Криза 1980–1981 рр. «Солідарність». Політика В. Ярузельського. Чехословаччина у 50–80-ті роки. "Празька весна". Г. Гусак. Політика "консолідації" та "нормалізації". Югославія у другій половині 40-х років. Режим Й. Тіто. Розрив з СРСР. Особливості економічного та політичного розвитку Югославії в 50–80-ті роки. Політика «самоврядного соціалізму». Культура слов'янських народів у середині 40-х – середині 80-х років XX ст.

«Перебудова» в СРСР та демократичні революції у країнах Центрально-Східної Європи. Причини та етапи «перебудови» в СРСР. Економічна та політична реформа. «Нове мислення» у зовнішній політиці СРСР. Нові риси в культурі. Наростанні кризових тенденцій та розпад СРСР. Вплив радянської «перебудови» на суспільно-політичне становище країн Центрально-Східної Європи. Крах комуністичного режиму у Польщі, Болгарії, Чехословаччині. Криза федерації в СФРЮ.

Сучасне становище зарубіжних слов'янських народів. Суспільно-політичні та економічні перетворення в країнах Центральної Європи та Балкан на початку 90-х років XX ст. Розпад ЧСФР та СФРЮ. Міжетнічна війна в Югославії. Розширення НАТО та ЄС. Культура слов'янських народів на сучасному етапі.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Історія як наука. Зародження та становлення історії як науки. Предмет історичної науки та її функції. Основні історичні концепції. Концепція цивілізаційного підходу до вивчення історії.

Особливості учбового процесу студента-історика. Документи, які регламентують навчальний процес у ВНЗ України. Аудиторні заняття у ВНЗ (лекція, семінар, лабораторне заняття). Самостійна робота студентів. Практика. Кваліфікаційні роботи та їх особливості. Поняття про історичну періодизацію. Поняття про історичну періодизацію. Принципи періодизації джерел. Недоліки історичної періодизації. Поняття історичного факту. Факт історичний і факт історіографічний. Час історичний і час календарний. Пам'ятка, джерело, факт. Суб'єктивне у історичному факті та його подвійна суб'єктивність. Класифікація фактів. Час астрономічний (календарний) та час історичний. Взаємозв'язок та відмінності. Поняття істини в історичному дослідженні та її критерії. Поняття абсолютної та відносної істини. Практика абсолютна і практика відносна. Поняття про історичне джерело. Поняття «джерело». Значення джерела в історичній науці. Роди та види джерел. Особливості історичного дослідження. Методи і методологія історичного дослідження. Поняття про історичне джерело. Написання та оформлення кваліфікаційних наукових праць та їх різновиди. Культура мовлення історика.

Особливості публічного виступу на історичну тему. Підготовка та основні етапи. Особливості історичної науки в Україні на сучасному етапі. Історична наука в Україні – здобутки та труднощі. Перспективи української історичної науки.

ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

«Давня та середньовічна історія України» як наука та навчальний предмет.

Предмет і завдання курсу історії України, міжпредметні зв'язки. Історія України як складова частина загальносвітової історії. Місце і значення вітчизняної історії в системі фахової підготовки і виховання громадянської позиції, вироблення історичної свідомості. Наукова література та джерела з історії України.

Найдавніші племена і держави на території України. Археологічні дослідження на території України. Поява людини. Первісні люди та спосіб їх життя. Неолітична революція. Трипільська культура, її традиції в культурах пізніших народів. Писемні відомості про киммерійців, таврів, скіфів, сарматів. Перші протодержавні утворення. Економічні зв'язки з країнами Середземномор'я та Передньої Азії. Античні міста-держави (поліси) Північного Причорномор'я.

Східні слов'яни. Найдавніші писемні та археологічні джерела про слов'ян. Проблема «прабатьківщини» слов'ян в історіографії. Велике переселення народів і зміна етнічної карти Євразії. Виокремлення східних слов'ян, їх розселення, заняття, звичаї, вірування, побут. Антський племінний союз. Боротьба з готами, гуннами, аварами. Війни слов'ян з Візантією. Східнослов'янські племінні союзи VI-IX ст. Еволюція суспільного устрою східних слов'ян. Територіальна община. Поява власності. Взаємовідносини східних слов'ян з сусідніми народами. Система оборонних споруд.

Київська Русь. Передумови утворення Київської Русі, теорії її виникнення. Походження термінів «Русь», «Руська земля». Соціально-економічні і політичні фактори об'єднання слов'ян. Перетворення Києва на державний центр. Князь Олег. Утворення Київської Русі, внутрішні та зовнішні фактори її розвитку за Ігоря, Ольги, Святослава. Відносини Русі з кочівниками. Військові походи князів. Розширення кордонів. Етнічні процеси. Початок формування української народності. Русь і Візантія. Хрещення Русі та його історичне значення. Київська митрополія. Володимир Великий та Ярослав Мудрий. Соціально-економічний розвиток. Соціальна структура населення. «Руська правда». Культура. Міжнародні зв'язки Київської Русі і її місце в історії Європи. Причини ослаблення влади київських князів. Володимир Мономах і його боротьба за державну єдність Русі. Причини роздробленості Русі.

Роздроблення Русі. Південно-західні руські князівства (XII – перша половина XIV ст.).

Продовження процесу формування української народності. Проблема генезису української народності в історіографії. Етноніми «русичі», «русини», «руські люди» та їх ідентифікація. Перші згадки про етнотопонім «Україна».

Економічне і політичне зростання Галицького князівства. Ярослав Осмомисл. Протистояння експансії польських і угорських феодалів. Роман Мстиславович. Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинського князівства. Виникнення і зростання міст. Суспільно-політичний і адміністративний устрій. Боротьба Русі

проти монголо-татарської навали. Південно-західні руські князівства під ігом Золотої Орди. Ідея єдності Русі.

Спроби короля Данила Галицького організувати антиординську коаліцію держав. Галицько-Волинське князівство за нащадків Данила. Культура періоду роздробленості Русі (XII – перша половина XIV ст.).

Україна під владою Литви і Польщі. Зростання політичної могутності Великого князівства Литовського. Політика великих литовських князів на українських землях. Кревська унія. Розширення південних кордонів князівства. Боротьба проти наступу німецьких лицарів. Грюнвальдська битва. Ліквідація удільних князівств. Зміни в суспільно-політичному устрої Великого князівства Литовського. Зростання ролі шляхти. Соціально-економічний розвиток українських земель у другій половині XIV – середині XVI ст. Надання Магдебурзького права українським містам. Формування панщинно-фільварського господарства. Юридичне оформлення кріпосного права. «Литовські статuti». Зростання впливу Польщі на Литву. Наступ католицизму. Православна церква.

Зміцнення Московської держави та її боротьба за Сіверські землі. Кримське ханство.

Походження, джерела поповнення і час виникнення козацтва. Місце козаків в охороні південних рубежів Великого князівства Литовського від татар і турків. Причини, час і місце заснування першої Запорізької Січі, зміна її розташування. Д. Вишневецький. Етнічні процеси. Пам'ятки культури XIV-XVI ст.

Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.).

Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої. Україна під владою Польщі, соціально-економічний розвиток. Сільськогосподарське виробництво. Категорії селян. Запровадження панщини. Посилення соціального гніту в Україні. Колонізація Лівобережної України. Міста і Магдебурзьке право. Ремесла і промисли. Поява підприємств мануфактурного типу. Торгівля.

Культурний розвиток українських земель наприкінці XVI – на початку XVII ст. Острозька колегія. Покатоличення та ополячення місцевої знаті. Виникнення братств. Криза православ'я. Берестейська церковна унія. Відновлення значення Києва як політичного і духовного центру українського народу. Митрополит П. Могила.

Зростання козацтва в другій половині XVI ст. Козацькі повстання. Формування суспільно-політичного устрою Запорізької Січі. Козацька адміністрація. Старшина, заможні козаки і козацька голота (сірома). Козацькі ради. Господарство, побут і звичаї козаків. Військове мистецтво. Духовний світ українського козацтва. Початок морських походів козаків у турецькі володіння.

Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний. Запорізькі козаки в битвах під Цецорою і Хотином. Виникнення реєстрового козацтва. Козацькі повстання кінця XVI ст. – 30-х рр. XVII ст. Наступ магнатів і шляхти на козацькі права і вольності. Спроба уряду взяти козаків під постійний контроль. Козацькі повстання 20-30-х років XVII ст. Ординація 1638 р.

АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ З АРХЕОЛОГІЧНОЮ ПРАКТИКОЮ

Основні етапи розвитку археології України. Становлення та розвиток археології України. Особливості археології як науки. Предмет і об'єкт археології. Зв'язок археології з гуманітарними та природознавчими науками. Археологія у системі історичних наук на сучасному етапі, перспективи розвитку. Теоретичні та практичні засади археології. Становлення методики польових досліджень. Археологічні пам'ятки та ландшафтно-географічні зони. Види археологічних робіт. Методика досліджень побутових пам'яток. Розкопки поховальних пам'яток. Фіксація археологічних досліджень. Поняття «Музеєзнавство та пам'яткоохоронна діяльність». Правила безпеки в умовах археологічної експедиції. Доба палеоліту. Характеристика доби каменю. Ранній та середній періоди кам'яної доби. Господарство та ідеологічні уявлення населення.

Доба мезоліту. Природні умови. Поняття «мезоліт». Головні досягнення доби мезоліту. Археологічні культури України цих періодів.

Природні умови в голоценову епоху. Поняття «неоліт». Головні досягнення доби неоліту. Археологічні культури України цих періодів. Ідеологічні уявлення населення.

Землероби та скотарі доби енеоліту. Поняття «енеоліт», головні проблеми вивчення. Археологічні культури землеробів. Трипільська культура. Археологічні культури скотарів. Матеріальна та духовна культури, спільне та особливе. Проблема індоєвропейців.

Бронзовий вік. Поняття «бронзовий вік», питання періодизації. Характеристика археологічних культур раннього періоду. Характеристика археологічних культур середнього періоду. Археологічні культури доби пізньої бронзи.

Доба заліза. Поняття «ранній залізний вік». Перші вироби із заліза у Старому Світі та Європі. Залізний вік України. Культури залізного віку України (скіфи, сармати).

Антична цивілізація Північного Причорномор'я. Причина та характер грецької колонізації. Грецькі колонії, державний устрій. Політична історія колоній. Культура та побут населення античних міст-держав.

Світ слов'ян та кочівників. Проблеми походження та стародавньої історії слов'ян. Давньослов'янський період на території України. Давня Русь: археологія та історія. Степ у добу середньовіччя. Археологія доби Запорізького козацтва.

Становлення археології як науки. Розвиток археології у XVIII – на початку XX ст. Розвиток археології у 30-60 рр. XX ст. Археологія на сучасному етапі. Предмет та завдання археології. Питання охорони пам'яток в Російській імперії. Становлення законодавства про охорону пам'яток у радянський час. Види пам'яток історії та культури. Державний облік, умови зберігання пам'яток історії. Охорона пам'яток на сучасному етапі. Відповідальність за порушення законодавства.

Камеральна обробка археологічних матеріалів. Зберігання археологічних знахідок у польових умовах. Первинна консервація. Камеральна обробка матеріалів. Складання звітної документації. Катакомбна культурно-історична область. Історія вивчення, ареал поширення пам'яток, питання хронології.

Характеристика культур, варіантів ККІС. Проблема походження та історичної долі. Духовний світогляд людини доби енеоліту-бронзи на території сучасної України.

Археологічні джерела та їх можливості для реконструкції духовної культури. Світогляд землеробського населення доби енеоліту (трипільська та Гумельниця культури). Світогляд кочовиків різних періодів енеоліту-бронзи (ямна, катакомбна, кемі-обінська, зрубна, сабатинівська, білогрудівська культури).

Проблема походження скіфів. Попередники скіфів у Північному Причорномор'ї. Походження скіфів за даними писемних джерел. Археологічні джерела та їх можливості у вирішенні проблем етногенезу. Сучасний стан проблеми.

Проблема походження слов'ян. Писемні джерела про давніх слов'ян. Археологічні джерела та їх можливості. Історіографія питання. Сучасні теорії походження слов'ян.

Стародавнє минуле Запорізького краю. Історія вивчення археологічних пам'яток у Запорізькому краї. Пам'ятки кам'яної доби. Пам'ятки доби енеоліту-бронзи. Скіфо-сарматські пам'ятки. Пам'ятки I тис., їх поширення. Головні проблеми вивчення стародавніх пам'яток у межах області на сучасному етапі. Становлення та розвиток музеєзнавства в області.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Поняття та загальна характеристика спеціальних історичних дисциплін. Практичне використання спеціальних історичних дисциплін.

Палеографія як спеціальна історична дисципліна. Становлення і розвиток палеографії. Матеріали та знаряддя для письма. Еволюція рукописної книги. Кодикологія і кодикографія як спеціальні історичні дисципліни.

Кріптографія як спеціальна історична дисципліна.

Нумізматика як спеціальна історична дисципліна.

Боністика як спеціальна історична дисципліна.

Становлення і розвиток нумізматики. Виникнення грошей. Основні поняття і категорії нумізматики. Монетний обіг в Європі в часи Античності і Середньовіччя. Порча монети. Монети і грошовий обіг на території України у IX-XVII ст.

Сфрагістика як спеціальна історична дисципліна. Становлення і розвиток сфрагістики. Зв'язок сфрагістики і геральдики.

Геральдика як спеціальна історична дисципліна. Становлення і розвиток геральдики в Європі. Походження тризуба. Складові елементи герба. Щит і його основні форми. Поділ щита. Геральдичні і негеральдичні фігури. Фініфті, метали і хутра в геральдиці та їх графічне позначення (шраффіровка). Блазонування. Геральдичні писемні та зображальні джерела. Герольди. Блазон та символіка герба.

Вексилографія як спеціальна історична дисципліна. Види прапорів, їх складові елементи. Державний прапор України.

Метрологія як спеціальна історична дисципліна. Історичний розвиток метрології. Міри Київської Русі, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Міри Європи епохи Середньовіччя та раннього Нового часу. Створення метричної системи одиниць СІ, проблеми її поширення.

Історична хронологія як спеціальна історична дисципліна. Історичний розвиток хронології. Природні і штучні одиниці обліку часу. Поняття календаря, його види. Елементи датування подій в часи Античності і Середньовіччя. Місяць, день, тиждень, пори року. Перехідні і неперехідні свята. Способи позначення днів тижня. Юліанський календар та його попередники. Григоріанський календар.

Поняття генеалогії. Методика генеалогічного дослідження. Родовідні розписи та система нумерації (система Соса-Страдонітца, д'Абовілля комбінована система, російська система).

Історична ономастика. Антропоніміка, топоніміка, етномініка.

Поняття історичної картографії. Історія вивчення карти. Основи вивчення карти. Джерела історичної картографії. Монастирські карти Середньовіччя. Картографія XIV-XV ст. Портолани.

Поняття та завдання просопографії. Методи просопографічних досліджень.

Історична уніформологія як спеціальна історична дисципліна.

Фалеристика як спеціальна історична дисципліна. Медальєрика як спеціальна історична дисципліна. Археографія як спеціальна історична дисципліна. Архівознавство як спеціальна історична дисципліна. Історична бібліографія як спеціальна історична дисципліна. Історична демографія як спеціальна історична дисципліна. Маргіналістика як спеціальна історична дисципліна. Дипломатика як спеціальна історична дисципліна. Поняття, функції і завдання документознавства. Класифікація документів.

ЕТНОЛОГІЯ УКРАЇНИ З ЕТНОГРАФІЧНОЮ ПРАКТИКОЮ

«Етнологія України» як самостійна історична галузь. Місце етнографії України серед інших гуманітарних курсів, міждисциплінарні зв'язки, становлення та розвиток.

Етногенез та етнічна історія українців.

Дефініції понять «етногенез» та «етнічна історія». Етнічні процеси та їх типологія. Ранньослов'янські племена на території України. Проблема слов'янської прабатьківщини. Літописні слов'янські (праукраїнські) племена. Проблема походження назви «Русь» та етнополітоніма «руський». Вирізнення українського етносу із давньоруської етнополітичної спільності (XII ст.). Криза давньоруської державності; золотоординське поневолення. Українці під пануванням Польської, Литовської та Угорської держав. Деформація етносоціальної структури українського етносу. Українське козацтво в боротьбі за національне та соціальне визволення. Національно-визвольна війна середини XVII ст. і створення національних форм державності. Вхідження до складу Московської держави і поступовий занепад національних форм державності, культури, релігії.

Етнічна територія та історико-етнографічне районування України.

Формування української етнічної території на півночі, заході та південному заході. Заселення українцями Слобожанщини. Українська колонізація Нижнього Подніпров'я та Північного Причорномор'я. Зарубіжні українці та українська діаспора. Українська етнічна територія поза межами сучасних державних кордонів України (в Росії, Білорусі, Молдові, Румунії, Словаччині, Польщі). Історико-

етнографічне районування України: з історії питання, сучасні проблеми. Центральньо-східний регіон (Середнє Подніпров'я, Слобідська Україна, Південна Степова Україна). Полісся: Східне і Західне. Проблема українського і «білоруського» Полісся. Західний (Південно-Західний) регіон (Волинь, Поділля, Покуття, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття, Буковина тощо). Етнічний склад населення України. Національні меншини України: особливості їх розселення та чисельність.

Традиційні господарські заняття українців.

Хліборобство – основна галузь господарської діяльності українського етносу. Основні землеробські культури та система землекористування. Традиційні знаряддя для обробітку ґрунту (рало, соха, плуг тощо), збирання врожаю, обмолоту зернових. Тваринництво. Способи утримання худоби. Переважання великої рогатої худоби (волів, корів) в господарстві українців. Регіональні особливості тваринництва в Україні (в Карпатах, Поліссі, Півдні України). Відгінне полонинське випасання худоби в Карпатах. Допоміжні господарські заняття. Мисливство: традиційні способи полювання та мисливські знаряддя. Розмаїття способів ловлі риби та рибальських снастей; традиційні місцевості розвинутого риболовства: Полісся, Подніпров'я, Подністров'я, узбережжя Чорного моря). Історичні етапи розвитку бджільництва: бортництво, винахід П. Прокоповичем рамкового вулика у 1814 р. тощо. Збиральництво та його регіональна специфіка в Україні. Чумацький промисел та перевізництво. Лісорубство та лісохімічні розробки (виробництво поташу, деревного вугілля, дьогтю, будівельних матеріалів і т.д.). Лісосплавний промисел. Домашні промисли та ремесла (лозо- соломо- коренеплетіння, бондарство, ткацтво тощо).

Традиційна матеріальна культура українців.

Соціально-економічні типи та форми сільських поселень (село, присілок, хутір; безсистемні, кругові, рядові тощо). Типи забудови селянських дворів (вільний, зімкнутий, замкнутий). Горизонтальне планування та система опалення – основні типологічні ознаки житла. Будівельні матеріали та будівельні техніки у житлово-господарському будівництві українців. Історичний розвиток українського народного житла. Основні компоненти народного одягу: сорочка, поясний одяг, верхній одяг, взуття, головні убори, прикраси тощо. Традиційні зачіски. Функції одягу. Статеві-вікові та соціальні характеристики народного українського костюма. Регіональні особливості українського народного одягу. Декор одягу – вишивка, аплікація тощо. Народне харчування. Способи приготування та зберігання їжі. Щоденні та обрядово-ритуальні страви. Залежність їжі від характеру господарських занять та інтенсивності сезонних сільськогосподарських робіт. Класифікація транспортних засобів. Сухопутні шляхи сполучення і транспорт. Засоби для транспортування вантажів: вручну, в'ючно-верховий, полозний, колісний. Тяглова сила та упряж. Водні артерії та водний транспорт: плоти, пороми, човни, судна тощо.

Традиційна духовна культура українців.

Світоглядні уявлення українців. Походження Землі, небесних тіл. Уявлення про людину, її долю, душу. Навколишній світу світогляді українців. Демонологія. Уявлення про «добрих» і «злих» демонів. Домовик – опікун домашнього вогнища

та мешканців хати. Лісовик, водяник, русалка, мавка, чугайстер тощо – персонажі демонічного пантеону українців. Уявлення про чорта. Традиційна календарна обрядовість українців. Свята та обряди зимового циклу (Різдво, Новий Рік тощо). Обрядово-звичаєвий комплекс весняного циклу (Стрітіння, Масляна, Великдень, Св. Юрія тощо). Календарні звичаї та обряди літнього циклу (Зелені свята, Івана Купала, жниварські звичаї та обряди тощо). Народний календар осіннього циклу (Покрови, Андрія, Михайла, осінні «діди» тощо).

Сім'я та сімейний побут українців.

Історичні типи та форми сім'ї в українців. Проблема існування великої патріархальної сім'ї (Полісся, Карпати). Мала (проста, нуклеарна) сім'я як основний тип сім'ї в українців. Форми малої сім'ї – повна, неповна, розширена.

Структура сім'ї. Функції сім'ї. Традиційна родинна обрядовість українського народу. Весільні звичаї та обряди. Структура українського весілля. Родильні звичаї та обряди (допологові, власне пологові та післяпологові). Роль баби-повитухи в родильній обрядовості та її становище в громаді. Поховальна обрядовість. Ігри біля померлого. Українські народні голосіння. Поминальні звичаї та обряди. Культ предків та його місце в традиційній обрядовості українців.

Громада та громадський побут. Громадське самоврядування та посадові особи сільської адміністрації (громадська рада, сільський староста, сотники, десятники тощо). Громадський «сход» та його повноваження. Громадське судочинство – атрибут традиційного громадського побуту українців. Релікти звичаєвого права у громадському побуті (громадська власність на ліси, процедури укладання договорів про найм, купівлю-продаж і т.д.). Соціальний захист селян – важлива функція громади (нічна варта, лісник, польовий, протипожежна охорона, боротьба зі злочинністю («гоніння сліду»), допомога односельцям, потерпілим від стихійного лиха, вбогим, жебракам). Матеріальна основа господарської діяльності громад. Громадське землеволодіння. Безоплатна трудова взаємодопомога (супруга, толока). Громадські стосунки у позавиробничій сфері (проведення дозвілля, відзначення свят). Молодіжні громади (вечорниці). Роль громади у дотриманні норм моральної поведінки членами громади.

Народні знання. Основи народних знань – спостереження за природою, досвід трудової діяльності. Народна математика (традиційні способи лічби та «записування» необхідної інформації). Народна метрологія: антропометричні одиниці вимірювання (вершок, п'ядь, лікоть, аршин, сажень, стопа тощо) та сфери їх застосування (будівництво, ткацтво, столярство, ковальство, торгівля та ін.). Народні одиниці вимірювання рідких і сипучих речовин. Народні способи передбачення погоди за поведінкою тварин, птахів, рослин, атмосферними явищами. Метеорологічні прикмети. Народна медицина. Раціональні методи народного лікування за допомогою цілющих трав, мінералів, ліків тваринного походження, мануальної терапії тощо. Ірраціональні методи лікування в народній медицині – молитва та замовляння як види магії (вербальної). Інші види магичної медичної практики. Народна ветеринарія.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Джерелознавство – наука про історичні джерела.

Природа історичного джерела. Класифікація історичних джерел. Основні сховища історичних джерел в Україні. Дослідження і використання історичних джерел.

Українська традиція дослідження і використання історичних джерел. Методологічні принципи аналізу історичних джерел. Методика пошуку та прочитання інформації історичних джерел. Епіграфічні пам'ятки та писемні джерела зарубіжного походження з історії України найдавнішого часу. Епіграфічні пам'ятки. Відомості про населення на території України у творах давньогрецьких авторів. Писемні пам'ятки візантійських і західноєвропейських авторів про Русь. Арабські автори про Русь.

Давньоруське літописання. Культурне середовище давньоруського літописання. «Повість минулих літ» («Повість временных лет»). Редакції, списки і протографи. Київський літопис. Галицько-волинський літопис. Північноруське літописання та його зв'язок з літописанням південноруським. Актові джерела давньоруського часу.

Руська правда як пам'ятка права. Редакції, списки, композиція і зміст короткої руської правди. Походження та списки розширеної правди і скороченої правди. Класифікація і форми актових матеріалів. Джерела з історії України польського та литовського походження. Давні польські хроністи, які писали про Україну. Польські та литовські акти загальнодержавного значення. Коронна та литовська метрики. Документи з історії України в польських архівах. Польські видання актових і діловодних матеріалів. Актові та діловодні джерела.

Актові та діловодні документи доби козацької держави (документи Б. Хмельницького, гетьманські універсали, царські актові матеріали, компути, ревізії, матеріали генерального слідства про маєтності, рум'янцевський опис)

Археографічні видання давніх джерел у XIX-XX ст. Літературні твори. Пам'ятки публіцистики. Агіографічна література. Визначні літературно-публіцистичні твори. Полемічні твори. Пізнє українське та білоруське літописання. Хроніка Феодосія Софоновича та «синопсис». Козацькі літописи. Матеріали з джерел іноземного походження про Україну.

Адміністративний поділ України у складі Росії. Розвиток австро-угорських органів державного управління на західноукраїнських землях. Різновиди законодавчих актів. Кодифікаційно-видавнича робота. Види діловодних документів державних адміністративних органів. Документи судочинства. Діловедення поміщицьких маєтків і капіталістичних підприємств. Книга буття українського народу. Кирило-мефодіївське товариство. Закарпатські публіцисти.

Описи намісництв України. Описи 1781 р., виконані на чолі з Милорадовичем. Опис Чернігівського намісництва Шафонського. Описи Харківського намісництва. Описи Київського намісництва. Описи Лівобережної України.

Програми й інші матеріали народницьких організацій. Документи більшовицької партії та КПЗУ. Українські національно-демократичні та націоналістичні партії кінця XIX – XX ст.: їх нормативні та діловодні документи.

Джерела з історії незалежної України

Предмет та завдання джерелознавства історії України 1991 р.- початку ХХІ ст. Джерелознавство доби незалежності 1991 р. - початку ХХІ ст. як розділ загального джерелознавства історії України. Теоретичні завдання джерелознавства історії України. Нова державна політика в напрямі пошуку, збереження та використання джерел з новітньої історії України. Створення загальноукраїнського комп'ютерного реєстру історичних пам'яток.

Загальна характеристика основної літератури, методичних рекомендацій та довідкових посібників з питань організації роботи з особовими архівними фондами. Формування комплексу спеціальних історичних дисциплін, які займаються вивченням різних типів, видів і окремих особливостей джерел. Роль окремих спецдисциплін у дослідженні комплексу джерел з історії України 1991 р. - початку ХХІ ст.

Розвиток джерелознавства в Україні в 1991 р.- початку ХХІ ст. Формування нових наукових концепцій в українському джерелознавстві. Розвиток джерелознавства, археографії, евристики, історичної бібліографії в незалежній Україні. Публікація збірок джерел. Діяльність Археографічної комісії НАН України. Видання підручників, посібників і довідників з історичного джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін., створених на нових науково-методологічних засадах. Затвердження нової державної символіки, місцевих гербів і емблем в Україні після 1991 р. Державна символіка на печатках. Твори нового українського живопису. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.

Класифікація джерел з історії України 1991 р.- початку ХХІ ст. Розробка принципів класифікації комплексу джерел з історії України доби незалежності. Дискусійний характер цього питання. Розподіл історичних джерел за способом кодування. Інформації. Типи і види історичних джерел.

Методи критики та дослідницька робота з джерелами джерел з історії України 1991 р.- початку ХХІ ст. Методи зовнішньої та внутрішньої критики по відношенню до джерел з історії України 1991 р.- початку ХХІ ст. Синтез джерел. Використання нових наукових методів в роботі з писемними джерелами. Вдосконалення методів аналізу неписемних джерел.

Система методів джерелознавства, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела, а також з його наступним науковим використанням. Етапи роботи з джерелами. Методика пошуку та виявлення джерел. Дослідження джерел. Джерелознавча критика. Методика роботи з масовими джерелами.

Основні групи джерел з історії України 1991 р.- початку ХХІ ст. Класифікація речових джерел. Нумізматичні пам'ятки як історичне джерело. Початок карбування українських грошей з 1992 р. Формування української системи нагород. Державні ордени України. Система відзнак міністерств і державних установ України. Прапори та штандарти. Однострої силових міністерств і державних службовців в Україні.

Види і групи зображальних джерел з історії України 1991 р.- початку ХХІ ст.

Використання у вивченні зображальних джерел історичних, джерелознавчих і мистецькознавчих методів. Паперові грошові знаки незалежної України 1991 р.- початку ХХІ ст. Герби і емблеми як історичне джерело. Відображення в кінофотовідеодокументах історичної інформації про події політичного, економічного та культурного життя народу. Фотодокументи як історичне джерело. Загальні принципи критичного аналізу кіно фотодокументів. Кінематограф та телебачення в незалежній Україні 1991 р.- початку ХХІ ст.

Географічна карта як історичне джерело. Історія картографії та картографічне джерелознавство. Особливості джерелознавчої критики картографічних джерел. Масштаб і система координат на картах. Знаки і умовні зображення на картах. Історичні і сучасні карти України. Діяльність Відділу історичної географії та картографії Інституту історії України НАН

України. Використання сучасних карт України як важливого навчального, наукового та ілюстративного матеріалу.

Актові джерела як історичне джерело. Публічно-правові і приватноправові акти. Методи дипломатики у вивченні актових джерел. Законодавчі та нормативні документи органів влади Української держави 1991 р.- початку ХХІ ст. Діловодна документація міністерств і державних установ України. Діловодна документація приватних підприємств і організацій.

Утворення в Україні 1991 р.- початку ХХІ ст. різноманітних статистичних джерел, які виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності. Матеріали промислової, сільськогосподарської, етнічної, демографічної, соціальної, адміністративної, військової, торговельної статистики України. Закон «Про державну статистику» від 1992 р. Матеріали збірників «Народне господарство України», «Статистичний щорічник України», «Населення України», часопису «Статистика України» як джерела статистичної інформації.

Особлива роль соціологічних досліджень в Україні в зв'язку з процесами демократизації і переходу до ринкової економіки. Анкети, інтерв'ю, спостереження, зібрані в ході соціологічних опитувань як джерело першого рівня. Узагальнені наслідки соціологічних опитувань, оформлені у вигляді звітів, інформаційних повідомлень, довідок, статей, монографій як джерело другого рівня. Особливості джерелознавчої критики матеріалів соціологічних досліджень. Коректні та некоректні соціологічні дослідження.

Документи громадських об'єднань та політичних партій. Поділ документів політичних партій і рухів на конкретні групи: статuti партій та об'єднань; програмні документи партій та об'єднань; матеріали з'їздів, конференцій, пленумів, засідань центральних і місцевих органів партій та об'єднань; листування партійних і громадських організацій; виступи на з'їздах, конференціях, у пресі лідерів партій та об'єднань.

Судово-слідчі документи. Особливості здійснення в Україні судочинства і прокурорського нагляду. Поділ судово-слідчих документів на три групи: слідчі матеріали, судові документи, матеріали прокурорського нагляду.

Періодична преса - газети і журнали в Україні в 1991- початку ХХІ ст. Різноманітна інформація в періодичних виданнях: документальна, поточно-

хронікальна, особового характеру. Практика публікації на сторінках газет і журналів офіційних постанов державної влади України, документів політичних партій і організацій. Оперативність подання інформації про події, ліквідація цензурних обмежень в роботі преси в Україні. Особливості критичного та порівняльного аналізу повідомлень преси.

Наукова та художня література як історичні та історіографічні джерела.

Видання наукових, науково-популярних, навчально- методичних праць. Видання художньої літератури в Україні в новітній час. Відображення аспектів історії України в художній публіцистиці.

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ З КУРСОВОЮ РОБОТОЮ

Предмет курсу «Історія середніх віків». Історія походження терміну «середні віки». Хронологічні межі історії середніх віків. Значення середніх віків для історії людства. Сутність феодалізму. Соціально-економічна основа феодалізму. Характерні риси раннього, розвинутого та пізнього середньовіччя. Періодизація середніх віків. Підручники, навчальні посібники та основна література до курсу.

Криза рабовластництва та перехід від античності до середніх віків. Економічна криза Римської імперії. Розвиток колонату, інституту пекулія, розповсюдження емфітевзису. Зміни в становищі міського населення, прикріплення до колегій. Виникнення військової диктатури. Зростання політичної самостійності великих землевласників. Еволюція християнської церкви. Загострення соціальної боротьби. Характер цієї боротьби та її значення для долі імперії.

Давньогерманські племена до II ст. н.е. Розвиток господарства та суспільний лад германців за даними Цезаря, тацита, археологічних та лінгвістичних джерел. Зміни у землекористуванні та еволюція общини. Розклад первіснообщинного ладу. Зародження майнової та суспільної нерівності. Побут та релігійні вірування стародавніх германців. Завоювання германцями території західної Римської імперії та утворення варварських держав. Переміщення германців у II-III ст. н.е. Зміни у германському суспільстві протягом II-V ст. Причини та початок германських вторгнень на територію імперії наприкінці IV-V ст. Найкрупніші союзи германських племен. Навала гуннів. Загальні типи ранньофеодальних варварських держав, повсталих в епоху Великого переселення народів. Хронологічні окреслення цієї епохи. Значення варварських завоювань у соціальному перевороті, якій призвів до зміни рабовласницького ладу феодальним.

Розвиток феодалізму у Франкській державі. Походження франків. Завоювання франками Галлії. Утворення Франкського королівства Меровінгів у V ст. Господарство та суспільний лад франків у VI-VII ст. Причини послаблення центральної влади за часів наступників Хлодвіга. Перехід влади до майордомів. Перемога над арабами. Бенефеціальна реформа Карла Мартелла та її соціальні наслідки. Перехід королівського титулу до Піпіна Короткого. Війни франків проти лангобардів та виникнення Папської держави. Зростання Франкської держави при Карлі Великому. Утворення Франкської імперії. Розвиток феодальних відносин в епоху Капролінгів. Прекарії. Коммендації. Імунитет. Характеристика феодального помешкання Каролінгської епохи. Причини розпаду імперії Каролінгів. Верденський договір.

Феодална Західна Європа в IX-XI ст. Загальні риси феодалного ладу Західної Європи к другій половині XI ст. Політична карта Західної Європи в IX-X ст. Набіги арабів, угрів і норманів. Утворення верств закріпачених селян та їх становище. Характеристика верств феодалів і сеньйоріально-васальних відношень. Побут і громадська свідомість селян і феодалів. Політична роздробленість Франції в IX-XI ст. і політика перших Капетингів. Суспільний лад англосаксонських королівств у період раннього середньовіччя. Датські завоювання та їх значення в історії Англії. Особливості розвитку феодалізму в Гепманії. Утворення єдиної німецької ранньофеодальної держави. Політика короля Оттона I та утворення Германської імперії. Ключійський рух. Боротьба римських пап і Германських імператорів за інвеституру. Вормський конкордат.

Візантія в IV-XI ст. Утворення Візантійської імперії. Особливості аграрного устрою, ремесел и торгівлі в IV-VI ст. Державний устрій Візантії. Церква і єресі у Візантії. Політика імператора Юстиніана I. Вторгнення слов'ян у Візантію та його наслідки. Причини, соціальна суть і підсумки іконоборчого руху. Фемний лад. Процес розвитку мілкового вільного селянства. Масовий народний рух. Повстання Фоми Слов'янина. Завершення процесу феодалізації.

Середньовічні міста. Основні теорії походження міст у середні віки. Причини виникнення середньовічних міст як центрів ремесла і торгівлі. Боротьба міст з сеньйорами, її соціальні основи і наслідки. Побут і громадська свідомість городян середніх віків. Характер і організація господарства міст у в середні віки. Цехової лад. Становище цехових підмайстрів і учнів. Основні етапи соціальної боротьби в середньовічному місті. Еволюція цехового устрою в XIV-XV ст. Торгівля і кредит у Західної Європі в XI-XV ст.

Хрестові походи. Передумови та причини хрестових походів. Перший хрестовий похід. Держави хрестоносців на Сході. Хрестові походи XII ст. Четвертий хрестовий похід. «Дитячі» хрестові походи. Підсумки та значення хрестових походів. Рицарство, його побут та менталітет у добу розвинутого середньовіччя.

Франція в XI-XV ст. Посилення королівської влади та подолання роздробленості Франції в XII ст. Боротьба французьких королів з Англією в XII – на початку XIII ст. Альбігойські війни. Організація централізованого королівського керування у Франції в XII-XIII ст. Реформи Людовика Святого. Становище селянства та селянський рух у Франції в XII-XIII ст. Зовнішня і внутрішня політика Філіпа Красивого. Генеральні штати. Причини та початок Столітньої війни. Повстання у Парижі в 1356-1358 рр. Жакерія. Соціальна боротьба у Франції в кінці XIV – на початку XV ст. Бургиньони та арманьяки. Міські повстання та їх наслідки. Жанна д'Арк та закінчення Столітньої війни. Політичний і економічний розвиток Франції в другій половині XV ст. Правління Людовика XI. Початок формування централізованої абсолютної монархії.

Англія в XI-XV ст. Норманське завоювання Англії та його наслідки. Посилення королівської влади наприкінці XI – першій половині XII ст. Реформи Генріха Плантагенета. Велика Хартія вольностей і встановлення баронської олігархії в Англії. Виникнення парламенту. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XII-XIII ст. Рух за реформу церкви в другій половині XIV ст.

Повстання Уота Тайлера. Повстання Джека Кеда. Причини, наслідки та підсумки війни Алої та Білої Рози. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XIV-XV ст. та формування абсолютної монархії.

Країни Піренейського півострова в XI-XV ст. Реконкіста в державах Піренейського півострова та її наслідки. Економічний та політичний розвиток Арагону, Кастилії та Португалії в XII-XIV ст. Посилення королівської влади та об'єднання Іспанії в XV ст.

Німеччина в XI-XV ст. Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Германії. Італійська політика германських імператорів у XII-XIII ст. Німецькі застави в слов'янських землях в XI-XIII ст. Спілки німецьких міст XIII-XIV ст. Посилення роздробленості Германії в XIII-XIV ст. і розпад імперії.

Італія в XI-XV ст. Особливості розвитку Південної Італії, Сицилії та Папської області. Міста Північної Італії в XII-XV ст. Посилення тиранії та її соціальні передумови. Соціальна боротьба в Флоренції. Повстання чомпі. Особливості становища селянства в різних районах Італії та повстання Дольчино.

Візантія в XI-XV ст. Особливості економічного та політичного розвитку Візантії наприкінці XI-XII ст. Правління династії Комнінов. Соціальна боротьба та єретичний рух XI-XII ст. Пізньовізантійський феодалізм XIII-XV ст. та причини занепаду Візантійської імперії. Боротьба з турками-османами. Падіння Константинополя та його наслідки.

Церква в Західній Європі V-XV ст. Роль християнської церкви в розвитку духовної культури країн Західної Європи в середні віки. Економічна база церкви й папства. Суспільно-політична роль церкви й папства. Соціальна суть єресі середніх віків. Основні типи єретичних рухів і головні ідеї середньовікових єресей. Боротьба церкви з єретичним рухом.

Культура середніх віків V-XV ст. Західноєвропейська культура раннього періоду середніх віків. Каролінгське Відродження. Західноєвропейська наука XI-XV ст. Рицарська культура (епос, лірика, роман). Західноєвропейська міська література. Мистецтво та основні архітектурні стилі Західної Європи X-XV ст. література та мистецтво раннього італійського Відродження.

НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ З КУРСОВОЮ РОБОТОЮ

«Нова історія України» як навчальний предмет.

Предмет і завдання курсу «Нова історія України». Міжпредметні зв'язки. Джерела та історіографія. Місце і значення нової історії України в системі фахової підготовки і виховання громадянської позиції, вироблення історичної свідомості.

Українська революція середини XVII ст.

Ординація 1638 р. Спроба польського уряду взяти козаків під постійний контроль. Україна на передодні Визвольної війни. Посилення кріпосного гніту. Зростання національно-релігійного гноблення. Причини, характер, рушійні сили, мета і етапи Визвольної війни. Богдан Хмельницький. Битви під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Облога Львова і Замостя. Зборівський договір. Молдавські походи. Битва під Берестечком. Білоцерківський договір. Битва під Батогом. Жванецька угода. Українсько-російські зв'язки в роки війни. Рішення Земських

соборів 1651 та 1653 рр. Переяславсько-московський договір 1654 р., його оцінка в історіографії.

Ліквідація старого державного ладу і зародження української козацької держави, її територія і адміністративно-територіальний устрій. Соціальний аспект подій Визвольної війни. Органи влади. Господарсько-фінансова політика. Збройні сили.

Відновлення війни з Польщею. Другий похід Б. Хмельницького на західноукраїнські землі. Вступ Швеції у війну з Польщею. Раднотські статті 1656 р. Віленське перемир'я. Війна України проти Польщі у складі коаліції. Україна за часів козацької державності (друга половина XVII ст.).

І. Виговський. Порушення царем Переяславської угоди. Гадяцький договір. Ю. Хмельницький. Розчленування України на Лівобережжя і Правобережжя. «Чорна Рада». П. Тетеря та І. Брюховецький. Україна у політичних планах Росії, Польщі і Туреччини.

Андрусівський мир. П. Дорошенко. Бучацька угода. Д. Многогрішний та І. Самойлович. Обмеження автономії України. Чигиринські походи (1677-1678 рр.). Бахчисарайська угода. «Вічний мир» і закріплення поділу України.

Соціально-економічні наслідки Визвольної війни. Зміна соціального і національного складу населення. Форми землеволодіння. Розвиток сільського господарства. Цехове ремесло та промисли. Адміністративно-політичний устрій Лівобережної України і Слобожанщини. Наступ на політичну автономію України.

І. Мазепа, його соціальна політика. Зміцнення влади козацької старшини. «Коломацькі статті». Україна у Північній війні. Перехід І. Мазепи на бік Карла XII та наслідки цього для України. Полтавська битва. Гетьман у вигнанні П. Орлик та його «Конституція».

П. Полуботок. Інкорпораційна політика царизму. Малоросійська колегія. Боротьба старшини за відновлення гетьманства. Д. Апостол. Робота кодифікаційної комісії. К. Розумовський. Ліквідація Гетьманщини. Обмеження козацького самоврядування на Слобожанщині. Судова реформа. Культура України XVII-XVIII ст.

Запорізька Січ в другій половині XVII-XVIII ст.

Запорожці у боротьбі проти татаро-турецької агресії. І. Сірко. «Вічний мир» і зміна політичного статусу Запоріжжя. К. Гордієнко, Запорізька Січ під час Північної війни. Зруйнування Чортомлицької Січі. Кам'янська та Олешківська Січі. Нова Січ.

Військова структура і адміністративне управління. Заснування слобід і містечок. Розвиток хутірського господарства. Побут, звичаї і культура запоріжців. Місце церкви в духовному житті козаків. Система навчання і виховання молоді. Січова школа. Участь запорожців у російсько-турецьких війнах. Запорізька Січ і повстанський рух на Правобережній Україні. Будівництво Української лінії. Утворення на козацьких Вольностях колоній іноземців.

Ліквідація Запорізької Січі. Задунайська Січ. Утворення Чорноморською козацтва. Переселення козаків на Кубань.

Україна у XVIII ст. Спустошення Наддніпрянського Правобережжя. Бахчисарайський мир. Умови економічного розвитку. Правобережні українські

землі в роки Північної війни. Вступ на Правобережжя гетьмана І. Мазепи і фактичне об'єднання його з Лівобережжям Відновлення польсько-шляхетської влади в 1714 р. Організація слобід. Розвиток фільваркової системи. Церковне життя. Гайдамацький рух, його причини, характер, розмах. Коліївщина.

Західноукраїнські землі під чужоземним ігом. Полонізація православної шляхти. Релігійні відносини. Занепад братств. Рух опришків. Закарпаття під владою Угорщини. Буковинські землі в складі Молдавського князівства. Поширення на Буковину влади Австрії.

Поділ українських земель між Росією та Австрією за підсумками трьох поділів Речі Посполитої. Захоплення Росією Криму. Діяльність П. Рум'янцева-Задунайського. «Генеральний опис Малоросії». Накази різних станів депутатам у законодавчу комісію 1767 р. Ліквідація полково-сотенного та судового устрою Гетьманщини. Поширення на козацьку старшину прав російського дворянства.

Україна в російсько-турецьких війнах другої половини XVIII ст. Заселення Південної України. Виникнення чорноморських портів і міст. Адміністративний устрій. Культура України середини і другої половини XVIII ст.

Культурне відродження в Україні на початку XIX ст. Адміністративно-територіальний устрій і чисельність населення. Розвиток товарних відносин і криза феодальної системи господарства. Стан сільського господарства. Промисловість. Торгівля. Транспорт. Загострення соціальних суперечностей. Інвентарна реформа. Участь українського населення у війні 1812 р. Селянські рухи, виступи робітних людей і військових поселенців. Декабристи в Україні. Повстання Чернігівського полку. Вплив польського повстання 1830-1831 рр. на Україну.

Початок українського національного відродження. Кирило-Мефодіївське товариство. Програмні документи кирило-мефодіївців. Т. Шевченко в українському національному русі. Репресії царизму проти кирило-мефодіївців.

Буржуазна революція 1848 р. в Західній Європі. Реформи в Україні за часів Австрійської та Російської імперій.

Криза кріпосницького господарювання. Народні рухи в Галичині і на Буковині. Економічне становище Буковини і Закарпаття. Національне відродження в Галичині. «Руська трійця». Західноукраїнські землі в революції 1848-1849 рр. Головна руська рада. Галицькі українці на з'їзді слов'янських народів у Празі. Закарпатські «будителі». Селянство в революції. Л. Кобилиця. Скасування панщини.

Політика царизму в галузі культури і освіти. Переслідування української мови. Політика австрійського уряду щодо української культури. Розвиток освіти і науки. Загальноосвітня школа. Зародження професійної освіти. Університетська освіта. Формування національної інтелігенції. Українські вчені. Народне і професійне мистецтво. Архітектура. Традиційно-побутова культура. Українська література.

Розвиток капіталістичних відносин в Україні у другій половині XIX ст.

Кримська війна і Україна. Причини війни. Оборона Одеси і Севастополя. Паризький мирний договір. Піднесення антикріпосницького руху. «Київська козаччина». Селянська реформа. Маніфест і Положення 19 лютого 1861 р. Особливості селянської реформи в різних регіонах України. Реформи 60-70-х рр. XIX ст.: земська, міська, судова, фінансова, військова. Історичне значення реформ.

Промисловий розвиток українських земель в пореформену добу. Народження вітчизняної буржуазії. Стан сільського господарства. Кріпосницькі пережитки у землеволодінні і землекористуванні. Місце України у світовому землеробстві. Поглиблення соціального розшарування села. Зростання міст. Класи і стани українського суспільства. Становлення української нації.

Суспільно-політичний рух 60-90-х років XIX ст.

Український національний рух. Відлуння польського повстанського руху в Україні. В. Антонович як ідеолог «хлопоманства». Українські громади, їх наукова і освітня діяльність. Громадівський соціалізм. Студентські громади. «Братство тарасівців». «Молода Україна». Селянський рух. «Ходіння в народ». «Чигиринська змова». Народовольці в Україні. Робітничий рух.

Перші соціал-демократичні організації. Політизація національного руху. Перші політичні партії. Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.

Економічний розвиток західноукраїнських земель після революції 1848-1849 рр. Чужоземний капітал у промисловості. Становище робітників. Національний склад буржуазії і робітників. Стан сільського господарства. Землеволодіння і землекористування. Початок переселення українців на американський континент.

Суспільно-політичний рух після революції 1848-1849 рр. Москвофіли і народовці. Виникнення Української соціал-демократичної і Української націонал-демократичної партій.

Культура України в другій половині XIX ст.

Тенденції культурного розвитку. Валуєвський циркуляр і Емський указ. Ставлення до української культури в Австро-Угорщині. Освіта: початкова, середня освіта. Розвиток мережі вищих учбових закладів. Культурно-освітні заклади. Наукові заклади. Університетська наука. Наукові товариства.

Досягнення українських вчених у різних галузях науки. Діяльність Археографічної комісії. НТШ у Львові. Література: проза, поезія, драматургія. Мистецтво. Український театр. Жанри музичної культури. Образотворче мистецтво. Архітектурні споруди. Розвиток народної творчості. Мистецтво кобзарів.

Україна на початку XX ст. Соціально-економічне становище України у складі Росії. Монополізація економіки. Економічна криза 1900-1903 рр. Робітничі страйки 1903 р.

Україна в революції 1905-1907 рр. Позиції політичних партій. Робітничі страйки в Україні після «кривавої неділі». Повстання на броненосці «Потьомкін». Жовтневий політичний страйк. Виникнення рад. Збройні виступи у Харкові, Олександрівську, Донбасі. Піднесення українського національного руху. Виникнення україномовної преси. «Просвіти» в українському русі. Українська думська громада.

Третьочервневий переворот. Столипінська аграрна реформа, її наслідки. Масові переселення українських селян до Сибіру і Далекого Сходу.

Діяльність українських партій і організацій в післяреволюційну добу. Українське питання в Державній Думі. Західноукраїнські землі на початку XX ст. Соціально-економічний розвиток. Боротьба трудящих проти соціального гніту.

Поява українських організацій «Січ», «Сокіл», «Пласт». Культурно-просвітницький рух. Церква.

Україна в Першій світовій війні. Воєнні дії на території України. Національно-визвольний рух в умовах війни. «Спілка визволення України». Антиукраїнська політика у новоствореному Галицько-Буковинському губернаторстві. Українські січові стрільці. Антивоєнний рух народних мас. Розвиток культури. Освіта і наука. Український театр. Зародження українського художнього кіно. Посилення громадського інтересу до українського фольклору.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

«Новітня історія України» як навчальний предмет.

Предмет і завдання курсу «Новітня історія України». Новітня історія України як складова частина загальносвітової історії. Місце вітчизняної історії в системі вузівського навчання. Міжпредметні зв'язки. Значення курсу «Новітня історія України» для фахової підготовки і виховання громадської позиції та патріотизму, вироблення історичної свідомості. Наукова література з курсу. Характеристика архівних і опублікованих джерел.

Українська революція 1917-1920 рр.

Лютнева демократична революція 1917 р. Становище в Україні після повалення царизму. Піднесення національно-визвольного руху. Особливості революційної боротьби на території України.

Утворення Центральної Ради, її соціальна база, програма. М. Грушевський і В. Винниченко. Система влади в українських губерніях Росії після утворення в Петрограді Тимчасового Уряду. Всеукраїнський національний конгрес 7-8 квітня 1917 р. Курс на автономію України. Відносини Центральної Ради та Тимчасового Уряду. I Універсал. Всеукраїнські з'їзди: селянський, військові, робітничий та ін. Генеральний секретаріат. II Універсал Центральної Ради. Поглиблення економічної кризи та погіршення становища трудящих України влітку та восени 1917 р. Ставлення різних політичних сил та партій України до збройного повстання у Петрограді в жовтні 1917 р. III Універсал. Утворення Української Народної Республіки. Підсумки виборів до Всеросійських Установчих Зборів в Україні. Виникнення в Україні радянського уряду. Вторгнення більшовицьких військ з Росії. IV Універсал Центральної Ради. Прийняття Конституції УНР. Підписання мирного договору з країнами Четверного Союзу. Окупація України німецькими та австро-угорськими військами. Криза Центральної Ради навесні 1918 р.

Гетьманський переворот. Українська держава гетьмана П. Скоропадського: внутрішня політика, зовнішньополітичний курс, національно-культурна політика. Українська армія часів гетьманської держави П. Скоропадського. Військовий союз з А. Денікіним. Повстання проти уряду П. Скоропадського. Падіння гетьманського режиму.

Відновлення УНР. Склад, соціальна база, політика Директорії. С.Петлюра. Участь УНР у Паризькій мирній конференції. Формування мережі дипломатичних представництв у країнах Європи. Інтервенція Антанти на півдні України. Партизансько-повстанська війна.

Революційні події 1918 р. на західноукраїнських землях. Політичні партії Східної Галичини. Утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Акт злуки УНР та ЗУНР. Війна з Польщею.

Друга війна УНР і Радянської Росії. Встановлення влади рад в Україні на початку 1919 р. Х. Раковський. III Всеукраїнський з'їзд рад. Перша радянська конституція України. Політика більшовиків в Україні у 1919 р. Селянський повстанський рух як історичний феномен. Політичні керівники руху. Н. Махно, М. Григор'єв, Д. Терпило (Зелений). Зайняття України військами А.Денікіна. Повстанський рух в тилу денікінської армії. Визволення України від денікінських військ і відродження УРСР в кінці 1919 р. Державне і господарське будівництво.

Варшавський договір Ю. Пілсудського і С. Петлюри. Радянсько-польська війна. Розгром П. Врангеля. Ризький мирний договір. Основні уроки української національної революції.

УРСР в умовах нової економічної політики. (1921-1928 рр.).

УСРР в системі «договірної федерації». Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 р. Соціально-економічне і політичне становище України на початку 20-х рр. Перехід до нової економічної політики. Голод 1921-1923 рр.: причини і наслідки. Аграрна політика державної партії. НЕП у промисловості. Суть господарського розрахунку. Трестування промисловості. Проблема безробіття. Перші наслідки відбудовного процесу.

Природа радянського тоталітарного режиму, роль РКП(б) і КП(б)У, профспілок, комнезамів, комсомолу. Феномен «націонал-ухильництва». Позиції лідерів державної партії щодо майбутнього курсу соціально-економічної політики. Курс на індустріалізацію країни. Сталінський курс на «всеосяжну колективізацію» селянських засобів виробництва.

Політика коренізації, її особливості і наслідки. Ставлення тоталітарного режиму до інтелігенції. Перші кроки культурного будівництва: кампанія щодо ліквідації неписьменності. Ліквідація університетської освіти і перенесення центру наукових досліджень в установи ВУАН. Наслідки радянської науки. Національне відродження у літературі та мистецтві. Антицерковна політика державної партії.

Українська РСР в умовах утвердження тоталітарного ладу (1929-1938 рр.). Завершення внутріпартійної боротьби в ЦК ВКП(б) і утвердження одноособової диктатури Й. Сталіна. Згортання НЕПу. Курс на «розгорнуте будівництво соціалізму по всьому фронту». Проблема темпів індустріалізації. Дискусії з приводу плану першої п'ятирічки. Перехід до директивного планування. Ізотовський рух. Стаханівський рух. Результати капітального будівництва у промисловості в роки першої і другої п'ятирічок.

Хлібозаготівельна криза 1928-1929 рр. Поворот до суцільної колективізації та «розкуркулення»: причини, масштаби, наслідки. Завершення колективізації основної частини селянських господарств у 1931-1932 рр. Деградація сільськогосподарського виробництва в одержавлених колгоспах. «Робота» хлібозаготівельних комісій. Голодомор 1933 р. і його наслідки. Колгоспи в системі командної економіки після 1933 р. Відмова від продрозкладки. Політвідділи МТС і радгоспів. Зростання культу особи Й. Сталіна.

Репресії на Україні. Судові політичні процеси 30-х рр. Чистка партії. Знищення керівництва КП(б)У. Згорання політики українізації. Національно-культурна політика державної партії УРСР 30-х рр. Боротьба з «буржуазним націоналізмом» і «націонал-ухильництвом». «Розстріляне відродження». Умови і результати освітньо-культурного розвитку в 30-х рр.

Україна в роки Другої Світової війни (1939-1945 рр.).

Становище на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Українське питання в політиці Польщі, Румунії, Чехословаччини. Головні політичні партії і організації українського національно-визвольного руху. Організація українських націоналістів. Роль греко-католицької церкви в суспільно-політичному житті Західної України. Мюнхенська змова і доля Карпатської України. Укладення пакту Молотова-Ріббентропа.

Початок Другої Світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України. Територіальні вимоги радянського керівництва до Румунії. Включення основної частини західноукраїнських земель до складу УРСР та їх «радянська організація».

Напад Німеччини та її союзників на СРСР. Катастрофічні поразки 1941 р. Оборона Києва, Одеси і Севастополя. Бої за Донбас. Генеральний наступ гітлерівських військ влітку 1942 р. на півдні.

Німецький окупаційний режим. План «Ост». Адміністративний устрій окупованої України. Розгортання радянського і націоналістичного партизанського руху проти окупантів. Утворення Української повстанської армії. Нова програма і тактика Організації українських націоналістів.

Перемога Червоної армії під Сталінградом і початок визволення території України. Розгортання наступу на Лівобережну Україну після Курської битви. Битва за Дніпро. Бої на Правобережжі і в західних областях. Взаємовідносини радянських партизанів з ОУН.-УПА. Перехід націоналістів до тактики двофронтової боротьби. Завершення боїв за Україну восени 1944 р. Початок відбудовчих робіт. Демографічні наслідки війни. Вклад українського народу в розгром нацистської Німеччини.

Україна у першому повоєнному десятиріччі.

Включення УРСР у світову політику як однієї з фундаторів ООН. Участь української делегації в Паризькій мирній конференції 1947 р. Завершення збирання основних етнічних земель українського народу в межах єдиної держави. Операція «Вісла».

Труднощі відбудови народного господарства. Голод 1946-1947 рр. Насильницька колективізація в західних областях України. Нова смуга масових репресій проти громадян України. Львівський церковний собор 1946 р. і ліквідація української греко-католицької церкви. Підпільно-партизанська боротьба ОУН.-УПА з тоталітарним ладом. Ідеологічний наступ сталінщини на спроби культурно-національного відродження. Л. Каганович в Україні. Чистка національних кадрів.

Хрущовська «відлига» і її характер в Україні.

Україна після смерті Й. Сталіна. Ідеологічна кампанія з нагоди 300-річчя Переяславської ради. Передача Кримської області до складу УРСР: мотиви і правова основа. Спроби лібералізації політичного режиму. Критика культу особи Й. Сталіна. Початок реабілітацій жертв сталінських репресій.

Реформи М.С.Хрущова, їх суперечливий і непослідовний характер, загальна спрямованість і значення. Заходи щодо удосконалення і модернізації промисловості. Спроби подолання кризи в сільському господарстві. Участь України в освоєнні східних регіонів СРСР і цілинних земель.

Поява дисидентів в Україні. Зародження руху «шестидесятників», їх роль у національно-культурному житті.

Україна в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр.

Реформи середини 60-х рр., їх згорання консерваторами в партійно-державному керівництві. Зупинення реабілітації і замовчування діяльності Й. Сталіна. Деформації в структурі економіки України. Наростання екологічної небезпеки. Екстенсивний розвиток сільського господарства. Шкідливість кампанії щодо ліквідації «неперспективних» сіл. Звільнення П. Шелеста.

Обмеження прав України. В. Щербицький як провідник русифікаторської політики центру. Україна в єдиному народногосподарському комплексі СРСР. Політичні репресії 60-70-х рр. Посилення реакції в духовному житті. Розгортання правозахисного і дисидентського руху. Репресивні дії органів КДБ. Загострення гальмівних процесів у соціально-економічному та суспільно-політичному розвитку України.

Поглиблення кризи тоталітаризму в СРСР і проголошення незалежності України (1985-1991 рр.).

Спроби М. Горбачова реформувати суспільство на шляхах прискорення, перебудови, гласності. Економічна політика центрального уряду і Україна. Чорнобильська катастрофа та її наслідки. Національне пробудження українського народу. Реабілітація політичних в'язнів. Викриття злочинів тоталітарного режиму. Народження Народного Руху України і перетворення його в опозиційну до КПРС силу.

Перші кроки в демократизації суспільно-політичного життя і утворення нових політичних партій та громадських об'єднань. Реформа виборчої системи. Вибори до Верховної Ради УРСР. Формування парламентської опозиції – «Народної ради».

Спроба серпневого (1991 р.) перевороту у Москві та його наслідки для України. Схвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України. Заборона діяльності КПУ. Пробудження релігійного життя. Участь української діаспори в державно-творчому процесі. Загальноукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. і вибори президента України. Л. Кравчук – Президент України. Денонсація Договору 1922 р. про утворення СРСР. Угода про Співдружність Незалежних Держав. Затвердження державної символіки України.

Розвиток незалежної України.

Створення правової бази розвитку України як демократичної держави. Зміцнення державних кордонів. Формування Збройних сил і Військово-морського флоту. Національної гвардії, Служби безпеки, митної служби. Запровадження грошової одиниці та інших інститутів державності.

Прийняття Конституції України.

Реформування економіки в напрямку переходу до ринкових відносин, приватизація та її суперечливий характер. Зниження темпів

сільськогосподарського і промислового виробництва, наростання інфляційних процесів і соціальної напруженості.

Труднощі національно-культурного відродження, розвитку науки, освіти, духовності. Міжнаціональні відносини і їх правове регулювання. Кримська автономія.

Формування багатопартійності, характеристика платформ політичних партій у виборах до Верховної Ради України 1994, 1998, 2002, 2006 рр. Президентські вибори 1991, 1999 та 2004 рр. Конституційна реформа. Сучасна розстановка політичних сил в Україні.

Концепція зовнішньої політики України. Визнання України зарубіжними державами, встановлення дипломатичних відносин, формування представництв у міжнародних організаціях, входження у світове співтовариство. Набуття Україною без'ядерного статусу. Зовнішньополітичні акції України щодо зміцнення миру і співробітництва, припинення воєнних конфліктів. Україна у складі Співдружності Незалежних Держав. Українська діаспора на сучасному етапі. Підсумки історичного шляху українського народу і найголовніші уроки історії його змагань за свободу, незалежність, соборність і державність

ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Специфіка курсу та місце історії первісного суспільства в загальній історії людства. Мета курсу та його завдання. Неравномірність історичного розвитку в різних регіонах земної кулі та зв'язок історії первісної історії. Проблеми термінології: первісна або архаїчна формація, дородове суспільство, традиційне суспільство, етноісторія, передісторія, протоісторія, тощо.

Відносна (релятивна) та абсолютна хронологія. Використання археологічної, антропологічної, геологічної, палеокліматичної та інших систем відносної хронології. Природничі методи датування: калій-аргоновий, археомагнітний, радіуглицевий, палеокліматичний, тощо. Основні етапи розробки сучасної періодизації найдавнішої історії людства. Періодизація Моргана-Еванса. Проблеми періодизації первісного суспільства в працях радянських істориків С.П. Толстов, ін.). Періодизація Гордона Чайлда. Системи періодизації, запропоновані сучасними дослідниками. Слабкі й сильні місця періодизацій, запропонованих різними дослідниками.

Класифікація джерел. Головні види джерел - археологічні, етнологічні, антропологічні - та складність їх використання. Використання даних інших гуманітарних і природничих наук: мовознавства, геології, палеонтології, палеокліматології. Окрему групу джерел складають писемні джерела. Особливий напрямок комплексного дослідження - археопетрографія, яка досліджує мінералогічний та хімічний склад артефактів первісної людини.

Перші спроби знайти закономірності в історії людства й показати її рінні етапи ("Махабхарата", ін.). Античні й середньовічні вчені й мандрівники про життя людей на стадії первісного суспільства та виникнення держав (Демокрит, Геродот, Лукрецій Кар, ібн-Фардан, Ф. Аквінський, ін.). Перші спроби узагальнення знань з історії первісного суспільства. Значення праць Т. Гобса, Я. Бахофена, Л.-Г. Моргана, Ф. Енгельса, У. Ріверса та інших для вивчення історії первісного

суспільства. Розробка проблем історії первісного суспільства в працях сучасних істориків, археологів, етнографів та інших фахівців.

Місце людини в світі тварин і в біологічній систематизації. Еволюційна теорія Ч. Дарвіна. Трудова теорія антропогенезу. Сучасні вчені про геофізичні й космічні фактори антропогенезу. Мутагенна теорія. Основні етапи еволюції приматів і поява людиноподібних (антропоморфних) мавп. Дріопітеки. Розподіл антропоїдів на гомінід і прегомініїд. Австралопітеки і питання про їх місце в процесі антропогенезу. Дві групи австралопітеків. Значення появи прямоходіння, розвиток мозку, використання природних знарядь, зміни природних умов. Геомагнітні інверсії та їх вплив.

Людина вміла (*homo habilis*), людина прямоходяча (*homo erectus*), пітекантроп і синантроп. Знахідки цих архантропів у різних частинах Старого Світу та їх значення. Питання хронології цих знахідок. Основні антропологічні дані різних типів архантропів та їх знаряддя. Сімейно-шлюбіві відносини у найдавніших гомінід. Питання про використання архантропами вогню.

Знахідки залишків палеоантропа в печері Фельдгофер. Наступні основні знахідки давніх гомінід в Європі Азії та Африці. Знахідки залишків неандертальців на території СНД: в Україні, в Середній Азії, на Алтаї. Хронологія та основні особливості давніх гомінід. Різні хронологічні групи неандертальців і дискусія про місце цих гомінід в антропогенезі. Найповніші біологічні дослідження на молекулярному рівні. Теорія пресапієнса та інші спроби визначити місце неандертальців в антропогенезі. Рівень соціально-економічного розвитку неандертальців.

Поява людини сучасного антропологічного типу (*homo sapiens*). Перші знахідки залишків неантропів часів пізнього палеоліту. Нові знахідки більш давніх неантропів у Старому Світі (Омо, Бордер, Старосілля, ін.) та їх значення. Погляди сучасних дослідників на час і місце формування неантропа.

Проблеми походження людських рас та її методологічне значення. Видова єдність усього людства. Різні погляди на процес формування рас. Поява расових ознак та їх адактивне значення. Великі й малі раси, контактні расові групи. Теорії розширеного моноцентризма, дицентризму, поліцентризму. Критика теорії полігенізму, аногенезу і космічної теорії походження людини.

Виникнення людського суспільства та його розвиток у період існування найдавніших і давніх гомінід (архантропів і неантропів). Стада і гаремні сім'ї людиноподібних мавп. Умови виникнення родового людського суспільства (первісного стада) ранньому палеоліті. Природні умови. Різниця між діяльністю мавп та людською працею. Необхідність нової форми об'єднання людей. Раннє привласнює господарство (збиральництво, полювання) та знаряддя праці олдувайської й ашельської епохи палеоліту. Взаємодопомога. Урівнювальний розподіл. Будівництва штучних жител. Поява ознак першого природного (вікового) розподілу праці в муст'єрську епоху палеоліту і пов'язані з цим зміни в первісному стаді. Зародження дуальної екзогамії та груповий шлюб. Виникнення умов для переходу від первісного стада до родового суспільства.

Прородні умови в епоху пізнього палеоліту. Удосконалення знарядь праці й розвиток господарства. Поява нових форм господарчої діяльності у пізньому

палеоліті. Статеві-віковий розподіл праці. Зміцнення екзогамії та зміни в груповому шлюбі. Обряд ініціації. Перехід до нової структури первісного суспільства. Виникнення родо-племінної організації. Характерні ознаки роду. Рід, фратрія, плем'я та їх взаємини. Епігамія. Материнський рід. Рівні права усіх членів роду. Егалітарне (соціально недиференційоване) суспільство. Зміни природних умов. Розвиток ранньопервісної родової общини мисливців, рибалок і збирачів в умовах привласнюючого господарства. Макроліти й мікроліти. Винахід луку й стріл. Початок приручення тварин. Поселення та житла. Парна сім'я та її характерні риси. Прежитки групового шлюбу (сорорат, левірат, гетеризм, тощо).

Зародження й ранні форми землеробства та їх розвиток. Одомашнення тварин та зародження скотарства. Центри виникнення скотарства та землеробства. Високоспеціалізовані форми привласнюючого господарства. Керамічне виробництво. Прядіння й ткацтво. Засоби пересування. Суспільний розподіл праці. Розквіт первісносуспільного ладу. Основні риси племінної організації землеробів і скотарів. Матриархальні та патріархальні общини. Надлишковий та прибавочний продукт. Зміни у розподілі продуктів виробництва. Різні форми власності. Ранні форми обміну. Формування ранжированого або раннього стратифікованого суспільства. Зростання військових сутичок.

Палеолітичне мистецтво. Поступовий перехід (починаючи з мезоліту) від реалістичної до умовної манери зображення. Ранні форми релігії (анімізм, тотемізм, магія, тощо). Різноманітні скотарські, землеробські та родові й племінні культи за часів пізньородової общини. Жрецтво. Міфологія. Розвиток позитивних знань (селекція рослин і тварин, математичні та астрономічні знання, вимір часу).

Поява і розвиток металургії кольорових металів та їх історичне значення. Відкриття металургії заліза. Поява іригаційного землеробства. Розвиток скотарства й поява кочових племен. Поява ремесла. Подальший розвиток розподілу праці.

Обмін і його місце у становленні політичної влади. Приватна власність. Зародження експлуатації та її форми. Військові дружини. Виникнення міст як центрів торгівлі, ремесел, адміністративного керівництва. Патріархальна сім'я й община. Тайні чоловічі союзи. Соціально-економічна диференціація пізньородового суспільства. Шляхи виникнення народностей та їх основні риси. Зміни в духовному житті в період переходу від первісності до цивілізації. Зародження писемності й її найдавніші види. Зміни в релігійних уявленнях.

Типи первісної периферії та її контакти з цивілізаціями. Первісні суспільства на основних етапах світової історії. Залишки первісності в класових суспільствах. Залишкові структури й общності. Залишкові норми й уявлення. Роль залишків первісності в сучасних суспільствах.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА БАЛКАНСЬКИХ КРАЇН

Центральноєвропейські та балканські країни на початку XX ст.: Болгарія, Греція, Сербія, Чорногорія, Румунія, Угорщина та народи Австро-Угорщини на початку XX ст. Польща на початку XX ст. Балканські землі у складі Османської

імперії на початку XX ст. Політика великих держав на Балканах. Балканські війни. Сербія та Чорногорія у Першій світовій війні. Корфська декларація. Участь Болгарії у війні, суспільно-політичне та економічне становище. Південнослов'янські землі Австро-Угорщини у роки війни

Центральноевропейські та балканські країни у міжвоєнний період. Територіальні зміни у центральноевропейських та балканських країнах після Першої світової війни. Відновлення незалежності Польщі, Чехословаччини, Албанії. Суспільно-політичний, економічний та культурний розвиток центральноевропейських країн у міжвоєнний період: Польща, Чехословаччина, Угорщина. Суспільно-політичний, економічний та культурний розвиток балканських країн у міжвоєнний період: Албанія, Болгарія, Греція, Королівство СХС/Югославія, Румунія. Міжнародні відносини у центральноевропейському та балканському регіоні у міжвоєнний період. Мала Антанта. Мюнхенський зговір.

Центральноевропейські та балканські країни у часи Другої світової війни. Початок Другої світової війни. Окупація Чехії, Польщі, Греції, Югославії. Участь у війні Болгарії, Румунії, Угорщини, Словаччини. Фашистський "новий порядок" у центральноевропейському та балканському регіоні. Рух опору. Звільнення країн Центрально-Східної Європи від німецько-фашистських загарбників. Демографічні та економічні втрати центральноевропейських та балканських країн.

Центральноевропейські та балканські країни у середині 40-х - середині 80-х років XX ст. Підсумки Другої світової війни для Центральноевропейських та балканських країн. Режими «народної демократії». Експорт сталінізму. Економічна та військово-політична інтеграція «соціалістичних країн»: РЕВ та ОВД. Болгарія у 50–80-ті роки. Т. Живков. ПНР у 50–80-ті роки. Криза 1980–1981 рр. «Солідарність». Політика В. Ярузельського. Чехословаччина у 50–80-ті роки. "Празька весна". Г. Гусак. Політика "консолідації" та "нормалізації". Югославія у другій половині 40-х років. Режим Й. Тіто. Розрив з СРСР. Особливості економічного та політичного розвитку Югославії в 50–80-ті роки. Політика «самоврядного соціалізму». Угорщина у 50–80-ті роки. Повстання 1956 р. Румунія у 50–80-ті роки. Греція у 50–80-ті роки. Албанія у 50–80-ті роки. Культура центральноевропейських та балканських країн у середині 40-х – середині 80-х років XX ст.

Демократичні революції у країнах Центрально-Східної Європи. Вплив радянської «перебудови» на суспільно-політичне становище країн Центрально-Східної Європи. Крах комуністичних режимів в Угорщині, Польщі, Болгарії, Чехословаччині, Румунії. Криза федерації в СФРЮ.

Сучасне становище центральноевропейських та балканських країн. Суспільно-політичні та економічні перетворення в країнах Центральної Європи та Балкан на початку 90-х років XX ст. Угорщина на сучасному етапі. Польща на сучасному етапі. Розпад ЧСФР. Чехія та Словаччина на сучасному етапі. Розпад СФРЮ та міжетнічна війна. Країни колишньої Югославії на сучасному етапі. Косівська проблема. Болгарія на сучасному етапі. Румунія на сучасному етапі. Греція на сучасному етапі. Албанія на сучасному етапі. Розширення НАТО та ЄС. Культура центральноевропейських та балканських країн на сучасному етапі.

АРХЕОГРАФІЯ З АРХЕОГРАФІЧНОЮ ПРАКТИКОЮ

Теоретичні засади археографії. Еволюція поняття “археографія”. Становлення дисциплінарного статусу археографії Предмет та об’єкт археографії на сучасному етапі. Теоретичні та практичні завдання археографії. Основні завдання археографічної практики: розробка правил і методів публікації документів, виявлення, відбір, передача текстів, складання науково-довідкового апарата, організація публікації джерел.

Структура археографії (логічний, функціональний, предметний аспекти). Теоретична та практична археографії. Польова (евристична), камеральна та едіційна археографії. Галузева археографії.

Місце археографії у системі сучасної історичної науки, її взаємозв’язок з іншими спеціальними історичними дисциплінами. Археографія і текстологія.

Документальна публікація, її ознаки та функції. Основні етапи підготовки документальних публікацій. Класифікація археографічних видань.

Система археографічних знаків. Інформаційний інструментарій публікації. Термінологічний апарат археографії, проблеми його удосконалення на сучасному етапі.

Становлення вітчизняної археографічної культури (XVIII – початок XX ст.). Витоки археографічних знань на українських землях у добу середньовіччя. Зародження вітчизняної археографічної культури, її взаємозв’язок із розвитком історичного знання. Феномен “рукописної” археографії. Вплив антикварної діяльності на розвиток археографічної практики в Україні у XVIII ст.

Становлення “журнальної” археографії в Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Археографічні публікації у місцевій періодиці.

Організація археографічної роботи на українських землях. Діяльність Тимчасової комісії для розбору давніх актів у Києві (1843-1921). Характер, типологія, тематика документальних видань Київської археографічної комісії. Археографічна діяльність наукових товариств у Наддніпрянській Україні (ОТІС, ІТНЛ, ХІФТ, УНТ). Утворення Археографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові (1896), її склад, організація роботи, науковий доробок. Публікаторська діяльність архівних установ України в другій половині XIX – на початку XX ст. Роль губернських вчених архівних комісій у формуванні вітчизняної археографії. Питання теорії і практики археографії у творчій спадщині українських істориків XIX – початку XX ст.

Розвиток археографії в Україні у 1917-1991 рр. Основні тенденції і напрями розвитку вітчизняної археографії у 1917-1980-х роках. Місце археографії у радянській історичній науці. Радянські археографічні публікації, їх характер, різновиди, тематика.

Археографічна діяльність наукових інституцій ВУАН, їх внесок у розробку теорії і практики української археографії. М.С. Грушевський як організатор археографічної роботи в Радянській Україні. Науковий доробок Археографічної комісії ЦАУ УСРР (1928-1932 рр.).

Особливості розвитку теорії і практики української археографії у 1940-х – 1980-х рр. Організаційна інфраструктура археографічної діяльності в Україні: академічні інституції, архівні установи, вищі навчальні заклади. Відновлення

Археографічної комісії АН УРСР (1987) та розробка концепції археографічної діяльності. Республіканськ аархеографічна нарада “Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку” (Київ, грудень 1988 р.), її вплив на подальший розвиток української археографії.

Розвиток археографії в Україні на сучасному етапі. Особливості розвитку української археографії у пострадянський період. Співробітництво археографів України та інших країн. Розвиток інфраструктури археографічних досліджень в Україні. Інститут української археографії і джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України (1991) як координаційний центр археографічних досліджень в сучасній Україні. Діяльність відділень та наукових осередків інституту в різних регіонах України. Археографічні видання академічних установ, їх різновиди, тематика.

Археографічна діяльність архівних установ України на сучасному етапі. Характер і типологія археографічних видань державних архівів України. Система підготовка істориків-археографів в незалежній Україні. Актуальні проблеми розробки теорії, методології і методики археографії. Удосконалення правил публікації історичних джерел українськими археографами.

Науково-методичні засади підготовки археографічної публікації. Поняття теми публікації. Значення вибору теми публікації історичних джерел для їх наукового і практичного використання. Вимоги до вибору теми. Обґрунтування актуальності і новизни теми публікації.

Загальні правила та вимоги до публікації документів. Забезпечення джерелознавчої бази публікації. Визначення характеру публікації. Встановлення географічних і хронологічних меж публікації.

Вибір типу видання документів. Наукові, науково-популярні та навчальні публікації документів. Визначення складу й форми публікації документів. Вивчення джерел та літератури з теми публікації. Складання плану публікації.

Методика виявлення та відбору документів для публікації. Значення виявлення та відбору документів в археографії. Організація евристичного пошуку. Вивчення бібліографічних посібників, архівних довідників, наукової літератури, періодики. Принципи виявлення документів для публікації в архівних фондах і колекціях (принципи історизму, вірогідності, об’єктивності, принцип тематичного і хронологічного взаємозв’язку документів). Виявлення типового та специфічного в подіях і явищах, відображених у документах.

Особливості виявлення та відбору документів для різних типів і форм публікацій. Застосування методу зіставлення при відборі документів, визначення їх цінності та недоліків. Види співставлення. Проблеми відбору тексту документів давніх часів, особливості відбору документів нового і новітнього часів.

Етапи роботи з текстом при доборі до публікації. Відбір документів до друку, його критерії. Варіанти документів і їх редакції.

Методика відтворення та редагування тексту документів. Принципи наукового опрацювання тексту документів. Етапи підготовки тексту до друку. Відтворення тексту документа, правила і прийоми його передачі. Вимоги до передачі текстів: виділення головного тексту, резолюцій і позначок. Основний текст і його варіанти. Способи виділення авторських позначок.

Правила передачі загальноприйнятих скорочень, скорочених автором слів, нерозбірливих частин тексту тощо. Несправності тексту, методика їх усунення. Прийоми скороченого відтворення змісту документів: регести, ексцерпти, таблиці. Методика передачі текстів, написаних іноземними мовами. Особливості передачі текстів різних епох. Редагування тексту рукопису як найважливіший елемент камеральної археографії. Основні вимоги до редагування рукописів документів. Наукове й літературне редагування рукопису.

Методика археографічного оформлення та видання документів. Інформаційний інструментарій публікації та його основні елементи – заголовок, легенда, науково-довідковий апарат. Значення археографічного оформлення документів. Види й елементи заголовків, вимоги до заголовка. Основні археографічні вимоги до позначення змісту документа. Принципи систематизації документів у виданні, її наукове значення. Контрольно-довідкові зведення (легенди). Функції легенд, їх окремих елементів.

Наукове та практичне значення довідкового апарату документальних видань. Характеристика складових науково-довідкового апарату: передмови, приміток, коментарів, покажчиків, хроніки, карт, планів, схем, діаграм, додатків, бібліографії, списку скорочень тощо. Особливості науково-довідкового апарату у різних типах публікацій.

Організація художнього та поліграфічного оформлення документального видання. Коректура рукопису майбутньої публікації

НОВА ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Предмет нової історії країн Західної Європи та Америки. Періодизація нової історії.

Нідерландська буржуазна революція (1566 – 1609 рр.). Причини революції. Перебіг військових подій. Наслідки революції.

Тридцятирічна війна (1618 – 1648 рр.). Причини та передумови війни.. Чесько-пфальцький період війни. Датський період. Шведський період. Франко-шведській період війни. Вестфальська угода та наслідки війни.

Англійська буржуазна революція. Особливості економічного розвитку. Промисловість. Мануфактури. Монополії. Аграрні відносини. Лізгольдери, Фригольдери, копігольдери, коттери. Джентрі. Соціальна структура англійського суспільства. «Безпарламентське правління». Довгий парламент. Перша громадянська війна. Створення армії «нового зразка». Битва при Нейзії. Конференція у Патні. Друга громадянська війна. Пресвітеріани, індепенденти, левеллери, дігтери. Підсумки та значення революції.

Франція у XVII ст. Правління Анрі IV. Правління Луї XIII. Остаточне формування абсолютизму за часів Луї XIV.

Іспанія в XVII ст. Іспанія в першій половині XVII ст. Іспанія в другій половині XVII ст. Культура Іспанії в XVII ст.

Епоха Просвітництва. Початок епохи Просвітництва. Освіта. Енциклопедисти. Суспільне життя. Бароко, класицизм, рококо, неокласицизм. Ідеї Просвітництва в літературі та філософії. Промислова революція та її наслідки. А. Сміт. Держави освіченого абсолютизму. Сутність освіченого абсолютизму. Реформ и Марії-

Терезії та Йосифа II. Освічений абсолютизм Фрідріха II Великого. Російська імперія у XVIII ст.

Міжнародні відносини XVIII ст. Війни першої чверті XVIII ст. Формування системи рівноваги в міжнародних відносинах. Війна за австрійську спадщину (1740—1748 рр.). Семилітня війна (1756—1763 рр.). Поділи Речі Посполитої. Війни Росії та Османської імперії.

Війна за незалежність та заснування США. Особливості соціально-економічного розвитку англійських колоній в Північній Америці. Великий та малий «трикутники». Навігаційні акти. Фермерське та плантаційне господарство. Початок війни за незалежність. «Декларація незалежності». «Статті конфедерації». Перебіг воєнних подій. Закінчення війки. Версальський мир. Причини прийняття конституції 1787 р. Федералісти та антифедералісти. Основні положення конституції та 1787 р. Принцип народоправства. Принцип поділу влади Вищі органи влади. «Білль про права».

Велика Французька революція. Повстання 31 травня – 2 червня 1793 р. Встановлення якобінської диктатури та організації влади. Створення комітету громадської безпеки, революційного трибуналу, народної армії. Соціально-економічні перетворення. Скасування феодалних повинностей. Максимум. Якобінський терор. «Шалені». Робесп'єр, Дантон, Марат.

Початок становлення індустріального суспільства. Промислова революція у країнах Західної Європи та її наслідки. Розвиток консерватизму. Розвиток лібералізму. Утопічний соціалізм. Виникнення марксизму

Провідні країни Західної Європи та Америки в добу революцій та національного об'єднання

(1815—1870 рр.). Початок становлення індустріального суспільства. Велика Британія. Франція. Бельгійська революція. Італія. Революції 1848—1849 рр. Об'єднання Німеччини у XIX ст.. Боротьба Австрії та Пруссії за Гегемонію в Німеччині. Піднесення об'єднавчого руху. Прихід до влади О. Бісмарка. Датсько-пруська війна. Гаштейнська умова. Утворення Північно-Німецького союзу. Франко-пруська війна. Перебіг воєнних дій. Поразка Франції. Франкфуртський мир 1871 р. Утворення Німецької імперії. Конституція 1871 р. Сполучені Штати Америки: суспільне та економічне життя США в першій половині XIX ст.; політичне життя США; «Доктрина Монро»; громадянська війна в США; реконструкція Півдня.

Країни Західної Європи та Америки в останній третині XIX – на початку XX ст. Загострення міжнародних протиріч. Формування Антанти та Троїстого союзу. Перша Світова війна. Підсумки та наслідки першої світової війни.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Країни Європи та Америки на початку XX ст. Загострення міжнародних протиріч. Формування Антанти та Троїстого союзу. Перша Світова війна. Підсумки та наслідки першої світової війни.

Країни Європи та Америки у міжвоєнний період. Особливості політичного та соціально-економічного розвитку Франції та Великобританії.

Нацистська диктатура. Суть нацизму. Встановлення нацистської диктатури. Змішана система управління економіки: палати та групи. Форма ДМК. Внутрішня політика нацистського уряду. Економічні реформи: Посилення ролі держави. «Уніфікація» держави та партії. Тотальний терор. Чотирьохрічний план.

Велика депресія. «Новий курс» Ф. Рузвельта та його вплив на соціально-економічне становище країни. Нормативна форма ДМК. «100 днів» адміністрації Ф. Рузвельта. Санація банків. Федеральна резервна система. «Кодекс» чесного підприємництва: соціальна політика.

Міжнародні відносини після Другої Світової війни. Причини й початок «холодної війни». Німецьке питання. Утворення двох військово-політичних блоків. Доктрина Трумена. Берлінська криза. Проблеми роззброєння.

ІСТОРІЯ АЗІЇ ТА АФРИКИ У СЕРЕДНІ ВІКИ

Предмет та завдання курсу історії Азії та Африки у середні віки.

Періодизація історії середніх віків та її проблема в історіографії. Місце с/в країн Азії та Африки в світові історії. Джерела та проблеми історіографії медієвістики. Уява про умовний розподіл світу на «Захід» і «Схід». Розкрити проблему феодалізму на Сході Розглянути поняття «азійський засіб виробництва», «східний феодалізм», «традиційне суспільство».

Китай в період с/в, Японія в період с/в, Корея в ІУ-ХУІІ. Становлення цивілізацій. Розвиток релігій та їх вплив на соціально-економічний та політичний розвиток країн. Правління східних династій. Боротьба із завойовниками. (Хронологічні рамки Середньовіччя у Китаї. Особливості розвитку імперії Суй і Тан. Монголи в Китаї (імперія Юань). Утворення Мінської династії (повстання “червонопов’язочників”). Розвиток виробничих сил (питання про “мануфактурне” виробництво в історіографії). Система управління державою, “екзаменаційна система”. Китаєцентризм. Символізм у китайських традиціях і культурі. Японія УІ-ІХ ст. Реформи Тайка. Становлення “класичного” феодалізму в країні (ІХ - ХІ ст.). Військово-адміністративний устрій та соціальна структура суспільства. Роль самурайства в утворенні пізньосередньовічної моделі японського суспільства. Камакурський сьогунат. Сьогунат Муроматі. Об’єднання країни наприкінці ХІІ ст. Японія на шляху до самоізоляції (сьогунат Токугава). Традиції та культура середньовічної Японії.

Кочове скотарство є важливою формою пристосування племен до умов степу та напівпустелі. Номадів Великого Степу об’єднував кочовий тип господарства, східні процеси соціально-політичного розвитку, особливі зовнішньополітичні проблеми. Внесок кочовиків в розвиток матеріальної та духовної культури, вплив на оточуюче середовище. Дискусія з приводу взаємодії кочових племен та землеробських цивілізацій.

При вивченні Індії слід враховувати особливості розташування Індії, велику кількість народів, які проживають на цій території, мозаїчність релігійних вірувань. Вплив на розвиток держави варново-кастової системи. Взаємодія деспотичної держави і землеробської общини. Втручання кочових племен. Існування Делійського султанату. Особливості розвитку економіки, культури.

Ранньосередньовічна іранська держава виникла як своєрідне і закономірне продовження Перської імперії Ахеменидів та Парфянської держави. Розвиток іригаційної системи, забезпечення транзиту товарів по Великому шовковому шляху. Держави Сасанідів. Особливості державного устрою ранньосередньовічної держави. Соціально-ідеологічний розвиток країни.

Особливості географічного розташування. Виникнення ісламу пов'язують з ім'ям Мухаммада ібн Абдаллаха, виявлення причин, які дозволили Мухаммаду об'єднати арабські племена і розпочати військову експансію. Утворення Арабського халіфату Омейядів. Державний устрій халіфату, система землекористування. Припинення завоюницької політики, посилення економічного потенціалу. Епоха Багдадського халіфату.

Держава Тимура і Тимуридів – один із прикладів класичного середньовічного політичного утворення, яке виникло в результаті анархії, яка утворилася після розпаду монгольської імперії, а також діяльності сильної особистості.

Хронологічні рамки. Причини відставання Африканського континенту. Ефіопія доби середньовіччя. Держави Судану. Східна Африка. Південь континенту. Трансатлантична торгівля XV - XVII ст., її вплив на розвиток Африки. Роль ісламу на Африканському континенті. Матеріальна та духовна культура народів Африки у Середні віки.

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Імперія Великих Моголів та її розпад. Економічний устрій Монгольської держави. Аграрні відносини. Громада. Військово-ленна система: джагір, вакф, заміндарі, мульк. Ремесло та торгівля: державне і приватне.

Доба Мейдзі. Громадянська війна та ліквідація сегунату. Адміністративна, військова і аграрна реформи. Особливості економічного розвитку. Роль держави в індустріалізації країни. Виникнення концернів. Конституція 1889 р. Зміни державного та суспільного ладу.

Соціально-економічні передумови революції. Три принципи Сунь Ясена. Уханське повстання. Скидання маньчжурської влади. Повстання у Хань коу. Нанкінський тимчасовий уряд. Зречення Ціпів. Передача влади Юань Шикаю. Повстання 1913 р. Поразка революції та її значення.

«Особливий шлях»: 1954-1955 рр. Блок Гао Гана-Жао-Шуши. «Питання кооперування сільського господарства». VI-ий пленум ЦК КПК. Критика «емпіризму». Принцип «більше, краще, швидше»; «перепона північному вітру». Рух за викорінення контрреволюції. «Великий стрибок» 1958-1960 рр. Зустрічні плани. Друга сесія VIII з'їзд КПК. Принципи «простого метода», «викорінення буржуазного права». Гасло «з червоних стягів»; «зламати сліпу віру в авторитети». IX пленум ЦК КПК. Курс врегулювання сільського господарства.

«Культурна революція» 1965-1976 рр. Лист до Линь Бяо. Розпуск «групи п'яти». Хунвейбіни. Ревкоми – «з'єднання трьох сторін». Критика Лю Шаоци. Уханські події. Революціонізація ревкомів. Політика «робітничих агітбригад». IX з'їзд КПК.

Ден Сяопін. III пленум ЦК КПК 11 скликання. Політика «чотирьох модернізацій». З принципи та три критерії Ден Сяопіна. Відміна комун. Родинний

підряд. Кооперація. Селищно-повітові підприємства. Госпрозрахунок. Принцип «хай розквітнуть всі квіти». Політика Кайфан. Спеціальні економічні зони. Перехід до багатоукладної промисловості. Соціалізм з китайської специфіки. XV з'їзд КПК. «Боротьба з бідністю». Війна корупції.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Предмет, завдання методики викладання історії в школі. Зв'язок дисципліни з педагогікою та психологією. Структура курсу методики викладання історії в школі. Наукова та навчальна література з методики викладання історії в школі.

Етапи розвитку історико-методичної думки на Україні та методики навчання історії. Перші книги та підручники з історії в XVI-XVII ст.

Форми викладання історичного матеріалу та методи навчання історії в петровський період.

Виділення історії в самостійну дисципліну. Розвиток історичної думки та методики викладання історії в період кризи феодалізму. Монархічна концепція Карамзіна. Револьюційні погляди Белінського, Чернишевського, Добролюбова з питань змісту та методики викладання історії.

Новий етап в розвитку історичної науки в другій половині XIX ст. Вплив праць М. Соловйова та В. Ключевського на зміну змісту історичної освіти. Два напрямки в шкільній історичній освіті.

Докорінні зміни в історичній освіті після Жовтневої революції. Створення нової програми з історії введення інтегрованого курсу суспільствознавства. Здобутки та недоліки в методиці навчання історії в 20-40 рр.

Розвиток методики викладання історії в школі в 50-ті - 70-ті рр.

Нові методи викладання в 80-90-ті рр. Перебудова викладання історичних дисциплін на Україні в 90-ті рр. у зв'язку з утворенням незалежної держави. Вдосконалення методів викладання історії в сучасній школі.

Основні положення сучасної концепції історичної освіти на Україні. Вдосконалення системи історичної освіти в загальноосвітніх, професійних школах, ліцєях та гімназіях. Зміна змісту історичних курсів в середній школі. Навчальний план, його структура та зміст. Зміст нової навчальної програми з «Історії України» та «Всесвітньої історії».

Побудова та завдання курсів історії давнього світу, середніх віків, нової та новітньої історії України та всесвітньої історії. Прийоми та засоби формування історичних уявлень у часі та просторі. Методика вивчення історичних понять та закономірностей суспільного розвитку в курсах історичних дисциплін.

Класифікація методів навчання. Класифікація методів навчання історії за А. Стражевим: методи вивчення історичних чинників, хронології, локальності історичних подій, формування основних історичних понять, розкриття закономірностей історичного розвитку. Вплив вікових особливостей учнів на методичну систему навчання. Логічні і психологічні прийоми навчання історії. Основні дидактичні форми навчання історії. Творчий підхід вчителя до вибору методів навчання історії.

Словесний метод навчання, інформаційна, логічна і виховна функція усного викладу. Значення усного повідомлення історичного матеріалу. Види усного

викладу: розповідь, опис і характеристика, пояснення і шкільна лекція. Особливості сюжетної розповіді, співвідношення викладу матеріалу вчителем і підручником. Засоби і прийоми підвищення образності і конкретності викладу. Найважливіші вимоги до усного викладу навчального матеріалу на уроці історії. Бесіда як діалогічний усний метод навчання історії.

Наочний метод навчання історії, функції і значення наочного методу навчання історії. Види наочних засобів навчання: предметна, образотворча й умовно-графічна. Прийоми роботи з художніми, подійними та типологічними картинами; діаграмами, структурно-логічними схемами, графіками, мапами Технічні засоби і їхнє застосування в навчанні історії. Методика використання екранної наочності: діаграми, діапозитиви, кінофільм, телепередачі. Прийоми і методи роботи з різноманітними видами історичних джерел і документів. Система роботи з загальними, оглядовими та тематичними історичними картами, картами-вкладниками, картами-схемами. Прийоми навчання читанню історичних карт.

Діалектична єдність у роботі вчителя і учнів. Доцільність і слушність використання дидактичного матеріалу. Оцінка педагогічного поведіння вчителя і його мовна майстерність. Особистість вчителя історії. Фахова майстерність, ерудиція, культура й ідейна переконаність вчителя історії.

Взаємодія і вплив особистості вчителя історії на навчання і виховання учнів.

Види діяльності вчителя історії в школі. Основні етапи підготовки вчителя історії до уроку. Самооцінка і аналіз педагогічної діяльності вчителя. Творчий характер проведення уроку історії. Культура мовлення вчителя історії.

Урок історії як елемент і основна форма навчання і виховання школярів. Взаємозв'язок уроку, теми і курсу історії. Традиційні структурні елементи уроку історії. Залежність структурних елементів уроку від його утримання, основного дидактичного завдання, мети, типу уроку. Встановлення мети уроку. Проблема правильного дозування історичного матеріалу, форм і методів роботи, використовуваних на уроці. Основні вимоги запропоновані до уроку історії.

Тип уроку як форма організації діяльності вчителя і учнів на уроці. Класифікація типів уроків історії. Типологія уроків історії по А. Вагіну для молодших, середніх і старших класів.

Сучасні підходи українських методистів до проблеми класифікації типів уроків історії. Характеристика основних структурних елементів вступного уроку, уроку формування нових знань та вмінь, комбінованого типу уроку історії.

Основні вимоги, запропоновані до уроку-лекції, уроку-семінару. Методика підготування і проведення уроку повторення й уроку узагальнення. Творчий підхід вчителя до вибору типу уроку історії. Основні форми види та прийоми контролю рівня знань та вмінь учнів на уроці історії. Мета і завдання опитування. Основні правила проведення дискусії як одного з ефективних засобів активізації розумової діяльності учнів.

Історичний кабінет і його роль у навчанні, розвитку і вихованні учнів середньої школи. Основне устаткування шкільного кабінету. Організація роботи історичного кабінету. Основні види позакласної роботи вчителя історії. Методика організації гурткової роботи, екскурсій, вечорів, вікторин, диспутів.

ІСТОРІЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Предмет історії Запорізького краю (далі – ЗК). Періодизація історії Запорізького краю. Археологічні дослідження ЗК. Стародавні історики про наш край. Краєзнавство і його задачі.

Епоха Каменя

Кам'яний вік. Палеоліт. Епоха раннього палеоліту. Епоха середнього палеоліту (мусьте). Епоха пізнього палеоліту (40-35 – 12-10 тис. років тому). Заняття і суспільний устрій. Мистецтво і вірування кроманьйонців. Наш край в епоху мезоліту (9-6 тис. років до н.е.). Похоронний обряд мезолітичної людини. Суспільний устрій і вірування людини мезолітичної епохи.

Епоха неоліту. Передумови переходу від привласнюючого до відтворюючого господарства. Сутність епохи неоліту. Господарство і побут населення. Суспільний лад. Вірування людини епохи неоліту.

Епоха неоліту-бронзи. Запорізькі землі в епоху міді. Перший метал. Племена епохи міді. Середньостогівські і нижньомихайлівські племена. Суспільний устрій. Господарство і побут. Вірування племен енеолітичної епохи. Племена першої половини епохи бронзи. Бронза – перший штучний сплав, винайдений людиною. Скотарі початку епохи бронзи. Ямні і катакомбні племена. Господарство і побут. Ливарі – майстри по обробці металу. Суспільний устрій. Відносини із сусідами. Племена культури багатовадікової кераміки. Вірування населення епохи бронзи. Запорізький край в епоху пізньої бронзи. Зміни в період пізньої бронзи. Племена зрубної культури. Господарство і побут. Сабатинівські і білозерські племена. Суспільний лад. Вірування.

Ранній залізний вік. Кімерійці в Північному Причорномор'ї. Походження кіммерійців їхні пам'ятники. Господарство. Матеріальна культура. Військова діяльність. Соціальний лад. Становлення Великої Скіфії. Проблема походження. Скіфи в Передній Азії. Освоєння скіфами Північного Причорномор'я. Скіфо-перська війна. Становлення гегемонії скіфів і Північному Причорномор'ї. Скіфські пам'ятники. Розквіт і загибель Великої Скіфії. Нижнє Подніпров'я як територіальний і економічний центр Скіфії. Господарство і заняття. Соціальний лад. Політичний устрій Скіфії. Вірування. Скіфське мистецтво. Сарматський час. Історія сарматів. Суспільний лад і господарство. Населення Сарматії. Культура, побут і вірування.

Епоха Середньовіччя та козацька доба

Германські племена готов на території краю. Велике переселення народів. Гуни. Авари. Слов'яно-готські війни. Ранні слов'яни на території краю. Історія ранніх слов'ян. Черняхівська культура. Господарство і побут. Антський союз. Вірування. Наш край у складі Великої Болгарії і Хазарського каганату. Сусіди східнослов'янських племен. Велика Болгарія. Хазарський каганат. Салтовська культура. Пам'ятники слав'яно-салтовського населення. Угорські племена. Наш край у період Київської Русі. Війни із кочовниками (X-XIII ст.). Київська Русь і кочівники. Печеніги. Племена тюрків. Половців. Культура пізніх кочівників. Господарство і побут кочових народів. Військова справа. Релігія. Запорізькі землі у другій половині XIII-X ст. Перше вторгнення військ Чингісхана на Запорізькі землі. Битва на Калці. Нашестя орд хана Батия. Золота Орда. Ногайський улус.

Занепад Золотої Орди. Литовське князівство і Кримське ханство. Топографія й природа Запорізького краю в давнину. Річкова система. Острів Хортиця. Великий Луг. Шляхи.

Козацька колонізація Запорожжя. Уходництво. Козацький зимівник. Господарські заняття козаків. Ногайські орди. Господарство та побут ногайців. Запорожжя – центр національно-визвольної боротьби українського народу. Межі Запорозьких Вольностей. Охорона Кордонів. Козацький флот. Запорозькі Січі: розташування, устрій. Побут запорожців. Звичаї і правила запорожців. Козацький характер. Духовне життя запорожців. Віра та церква на Запоріжжі. Запоріжжя в часи Нової Січі. Межі Запорозьких Вольностей. Населення. Розвиток господарства. Паланки. Храми. Взаємини з татарами. Експансія імперських структур на Запорозькі Вольності. Кримські походи 1687-1689 рр. Азовсько-Дніпровські походи 1695-1696 рр. Державні кордони у XVIII ст. Фортеця Кодак. Російські фортеці у володіннях запорозьких козаків. Оборонні лінії. Посилення наступу царизму на Запорозькі Вольності. Адміністративно-територіальні зміни 60-70-х років XVIII ст. Боротьба запорозького козацтва за свої права та вольності. Зруйнування Січі. Відомі люди Запорожжя. Іван Сірко. Кость Гордієнко. Петро Калнишевський. Кирило Тарловський. Сидір Білий. Козаки-старожили.

Запорізький край наприкінці XVIII – в 50-ті роки XIX ст.

Запорізька спадщина після зруйнування Запорізької Січі. Політика царизму на півдні України. Колонізація та заселення Запорізького краю наприкінці XVIII ст. Територіально-адміністративний устрій. Роздача земель поміщикам. Іноземна колонізація. Заснування Олександрівська. Населення Запорізького краю наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Селянство Запорізького краю. Поміщики Запоріжжя. Козацька старшина. Ногайці. Колонії краю. Азовське козаچه військо. Задунайська Січ. Переселення задунайських козаків і виникнення Азовського козачого війська. Господарський устрій азовських козаків. Воєнна служба азовців. Йосип Гладкий і його доля. Запорізький край в роки Кримської війни (1853-1856 рр.). Початок Кримської війни і воєнні дії на території краю. Військова мобілізація та повинності. Ставлення населення до війни. Наслідки Кримської війни для Запорізького краю.

Економічний розвиток краю. Розвиток сільського господарства. Культура сільськогосподарського виробництва. Промисловість і ремесла. Торгівля. Ярмарки. Виникнення Бердянська та його роль в економіці краю.

Побут і освіта. Олександрівське повітове училище. Батальонна школа в Олександрівську. Народна школа Д.Гнедіна. Запорізький край у 1861-1900 рр. Селянська реформа на Запоріжжі. Підготовка селянської реформи. Оголошення Маніфесту 19 лютого 1861 р. Документи селянської реформи. Хід реформи. Наслідки реформи. Населення краю в другій половині XIX ст. Переселенський рух до Запоріжжя. Причини посилення переселенського руху. Основні групи переселенців-селян. Етнічний склад населення. Болгари, чехи, німці, меноніти, поляки тощо. Доля ногайців

Економічний розвиток в другій половині XIX ст. Розвиток сільського господарства. Нова техніка та зміни в агрономії. Транспорт і розвиток шляхів сполучення. Становлення та розвиток промисловості. Торгівля. Освіта та наука.

Побутово-традиційна культура населення. Розвиток народної освіти. О. Корф. Професійна освіта. Д.Гнедін. Народознавчі дослідження. Я.Новицький. Д.Яворницький. Архітектура.

Запорізький край на початку ХХ ст.

Промисловість і торгівля. Машинобудування. Банки. Біржі. Міста та міське господарство. Ф. Мовчановський. Вплив першої світової війни на економіку краю.

Сільське господарство та поземельні відносини в краї. Столипінська реформа. Хутори. Переселення. Робота Селянського банку. Суспільно-політичний рух в 1905-1917 рр. Передумови революції 1905 р. Становище робітників. Політичні партії. Повстання 1905 р. в Олександрівську. Революційні події в селах. Національно-визвольний рух. «Просвіти».

Культура. Побутова культура. Періодична преса. Читальні, бібліотеки, кінематограф. І. Акінфєєв. Освіта. Механіко-технічне училище. Олександрівське училище глухих. Хортицьке товариство охорони природи.

Запорізький край напередодні Революції (1914-1917 рр.). Запорізький край в 1914-1917 рр. Край напередодні Першої світової війни. Початок світової війни. Мілітаризація економіки. Наростання соціальних проблем. Громадсько-політичне життя. Діяльність політичних партій.

Доба національно-демократичної революції (1917-1920 рр.). Особливості політичної боротьби. Система місцевих органів влади та управління. Активізація діяльності політичних партій. Створення національно-культурних товариств. Вибори до міських дум. Загострення соціально-економічного становища. Революційна боротьба (осінь 1917 – весна 1918 рр.). Вибори до Всеросійських та Українських Установчих зборів на території краю. Захоплення влади більшовиками. Етапи соціально-економічних змін. Більшовицьке господарювання. Мобілізація до лав Червоної Армії. Запорозький край в часи Гетьманату. Встановлення гетьманської адміністрації на території краю. Припинення більшовицьких перетворень. Запровадження місцевих грошових знаків. Загострення господарчих проблем. Військове будівництво. Розвиток національної освіти та культури. Активізація політичної опозиції та партизанської боротьби. Селянський повстанський рух під проводом Н.Махна. Організація влади Директорією. Вибори на Трудовий Конгрес. Наступ Червоної Армії. Встановлення радянської влади. Політика «воєнного комунізму». Спроба білогвардійців перехопити військово-політичну ініціативу на Півдні. Захоплення краю військами генерала А. Денікіна. Встановлення режиму терористичної диктатури. Національно-політичний курс А. Денікіна. Новий спалах повстанського руху. Революційна повстанська армія України (махновців). Контрнаступ Червоної Армії та відновлення радянської влади. Військові дії генерала Врангеля в Північній Таврії. Економічні та політичні заходи П.Врангеля. Радянське будівництво на Запоріжжі в 1920 р. Утвердження більшовицької диктатури. Настрої населення та боротьба з повстанцями. Надзвичайні комісії (ЧК). Вирішення земельного питання. Радянські господарства. Продзагони. Комітети незаможних селян (КНС). Стан промисловості. Трудова повинність. Відтік кваліфікованих робітників із виробництва. Транспортна та паливна проблеми. Комуністичні форми організації праці. Проблеми соціально-культурного та національного розвитку.

Запорізький край у роки НЕПУ (1921-1928 рр.). Адміністративні реформи. Створення Олександрівської (Запорізької) губернії. Антирадянський повстанський рух. Військові наради. Надзвичайні трійки. Голод 1921-1922 рр. Вилучення церковних цінностей. Масові репресії проти духівництва. Відбудова економіки. НЕП. Введення нових методів господарювання. Відбудова промислових підприємств. Стан сільського господарства. Споживчі та кредитні сільськогосподарські товариства. Податковий прес. Громадсько-політичне життя. Політичні настрої населення. Вибори до місцевих рад. Роль комуністичної партії. Партійна опозиція та боротьба з нею. Комсомол. Осередки громадських організацій на Запоріжжі. Церковне життя. Масові антицерковні кампанії. Національно-культурне життя. Політика українізації. Національні меншини та вирішення національних проблем. Культурні процеси. Подолання неписьменності.

Запорізький край у період сталінської модернізації. Колективізація сільського господарства. Перші колгоспи. Курс на форсовану колективізацію. Методи створення колгоспів. «Ліквідація куркульства як класу». Селянський опір колективізації. «Жіночі волиники». Завершення колективізації та її наслідки. Голод 1932-1933 рр. Причини та характер голоду. Масштаби голоду та його наслідки. Будівництво Дніпрогесу. Проблема Великого Дніпра. Розробка та випуск авіадвигунів. Розвиток місцевої легкої та харчової промисловості. Підсумки розвитку Запорізької області напередодні війни. Сталінські репресії. Політичний терор як засіб панування тоталітарного режиму. Репресії другої половини 20-х – першої половини 30-х рр. Фабрикація політичних справ. «Терористичні організації» на будівництві Дніпрогесу. «Спілка визволення України». Репресії 30-х років проти творчої інтелігенції, освітян, робітничого класу. Репресії проти національних меншин. Культура та побут. Містобудування та розвиток комунальної сфери. Освітні заклади. Культурно-освітня та оздоровча робота. Розвиток науки. М. Доллежаль, О. Івченко, Я. Вербін. Художня література. М. Нагнибіда, Я. Баш.

Запорізька область: динаміка розвитку (1939-2010). Запорізька область у роки Другої Світової Війни. Запорізький край на початку світової війни. Утворення Запорізької області, її територіально-адміністративний поділ. Стан господарства. Умови життя запоріжців. Репресивна політика держави. Мілітаризація. Запоріжжя у період Великої Вітчизняної війни. Область у перші місяці війни. Оборонні бої на території краю. Евакуація промислових підприємств. Окупаційна влада. Рух Опору, його дві гілки. Вигнання німецько-фашистських військ. Запорізький край у завершальний період війни. Післявоєнна відбудова. Відновлення Запорізького індустріального комплексу. Промисловість Запоріжжя у планах відбудови. Відбудова Дніпрогесу, «Запоріжсталі», інших промислових підприємств області. Запорізьке село у період відбудови. Стан сільського господарства на завершальному етапі війни. Політика держави щодо села. Голод 1946-1947 рр. Становище колгоспного селянства в кінці 40-х – на початку 50-х рр. Рівень життя та побут населення. Запорізький край у 1950-60-ті роки. Області у 50-ті роки. Досягнення та проблеми села. Розвиток промисловості. Зміни у духовному житті. Запоріжжя у час «безпосередньої побудови комунізму». Громадське життя в умовах боротьби за створення комуністичного суспільства. Протиріччя

промислового розвитку. Погіршення ситуації у сільському господарстві. Друга половина 1960-х рр.: спроба косметичного ремонту господарського механізму. Промисловість і сільське господарство області в умовах проведення «економічної реформи». Відносини успіхи і нові проблеми. Суспільно-політичні процеси. Рівень життя та побут запорожців. Запорізька область в добу застою. Індустрія краю. В 1970-ті – першій половині 80-х рр. Останні досягнення, поява та поглиблення кризових явищ. Екологічна катастрофа в запорізькому Придніпров'ї. Сільське господарство 70-х- першої половини 80-х рр. Подальше падіння ефективності виробництва. Соціальне становище запорізького села. Рівень життя та побут. Суспільно-політичні процеси. «Перебудова» на Запоріжжі. Соціально-економічне становище в області. Перші роки «перебудови».

Спроби економічного реформування. Подальше падіння рівня життя. Суспільно-політичне життя в області. Початок демократичних змін. Гласність. Прискорення суспільно-політичних процесів і політична боротьба на рубежі 90-х років. Запорізька область у складі незалежної Української держави. Економічна криза 1990-х років, її причини. Доля великої запорізької індустрії. Сільське господарство у перехідний період. Початок виходу з кризи. Соціальне становище запорожців. Суспільно-політичне життя. Рівень життя та побут. Розшарування в суспільстві. Пошук шляхів покращення ситуації. Суспільно-політичні процеси. Культурне життя на території краю в другій половині ХХ ст. Особливості розвитку культури на Запоріжжі. Середня та вища освіта. Діяльність в області закладів культури. Запорожці – відомі діячі в царині мистецтва та літератури. Досягнення запорозьких спортсменів.

ЕТНОЛОГІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Етнологія слов'янських народів як складова загальної етнології. Предмет і завдання курсу Етнології слов'янських народів. Історія етнографічних досліджень слов'янських народів. Міжпредметні зв'язки Етнології слов'янських народів.

Зарубіжні слов'янські етноси у часі і просторі: Проблема етногенезу слов'ян, етногенез окремих слов'янських народів; етнолінгвістична класифікація слов'янських народів; етнічні процеси у середовищі зарубіжних слов'янських народів.

Етнологія західних слов'ян. Етнічна територія та динаміка чисельності поляків, чехів, словаків, лужичан, розселення та чисельність поза межами етнічної території. Історико-етнографічне районування, етнографічні групи поляків, чехів, словаків, лужичан. Загальна характеристика польської, чеської, словацької і лужицької мови, основні діалекти.

Господарство та матеріальна культура поляків, чехів, словаків, лужичан. Основні галузі традиційного господарства, знаряддя праці. Специфіка домашніх промислів і ремесел. Типи поселень і житла, народна архітектура. Особливості народного вбрання та харчування.

Громадський побут і звичаєвість поляків, чехів, словаків, лужичан. Сім'я і родинна обрядовість. Календарна обрядовість. Народні знання, світоглядні уявлення, вірування і мораль.

Загальна характеристика народного мистецтва і фольклору поляків, чехів,

словаків, лужичан. Основні досягнення, спільні та особливі риси у вишивці, килимарстві, гончарстві тощо. Характерні риси основних жанрів фольклору – обрядові пісні, перекази, казки тощо.

Етнологія південних слов'ян. Етнічна територія та динаміка чисельності болгар, сербів, хорватів, македонців, словенців, боснійців, чорногорців, розселення та чисельність поза межами етнічної території. Історико-етнографічне районування, етнографічні групи болгар, сербів, хорватів, македонців, словенців, боснійців, чорногорців. Загальна характеристика болгарської, сербо-хорватської, македонської, словенської мови, основні діалекти.

Господарство та матеріальна культура болгар, сербів, хорватів, македонців, словенців, боснійців, чорногорців. Основні галузі традиційного господарства, знаряддя праці. Специфіка домашніх промислів і ремесел. Типи поселень і житла, народна архітектура. Особливості народного вбрання та харчування.

Громадський побут і звичаєвість болгар, сербів, хорватів, македонців, словенців, боснійців, чорногорців. Сім'я і родинна обрядовість. Календарна обрядовість. Народні знання, світоглядні уявлення, вірування і мораль.

Загальна характеристика народного мистецтва і фольклору болгар, сербів, хорватів, македонців, словенців, боснійців, чорногорців. Основні досягнення, спільні та особливі риси у вишивці, килимарстві, гончарстві тощо. Характерні риси основних жанрів фольклору – обрядові пісні, перекази, казки тощо.

ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Теоретико-методологічні засади та основні етапи розвитку вітчизняної та слов'янської історіографії. Два рівні пізнання в історіографії. Функції історіографії. Історіографія як наукова дисципліна.

Українська історіографія як галузь знань і навчальна дисципліна. Методи історіографії. Понятійний апарат історіографії. Історіографічний процес. Основні періоди вітчизняної історіографії. Сучасна історія історичної науки слов'янських народів.

Витоки та зародження слов'янської історичної думки. Міфологія та фольклор як носії найдавніших історичних уявлень слов'ян. Теологічні трактування історії. Зародження писемності як історіографічний фактор. Початки слов'янської історичної науки.

Історичні знання в Україні за княжих часів. Давньоукраїнські літописи. Публіцистичні та літературні твори. Розвиток історичних знань у Галицько-Волинській державі. Галицько-Волинський літопис. Розвиток історичної думки в Галичині і Волині поза літописами.

Історична думка литовської доби. Розвиток літописної традиції. Західно-руські літописи. Супрасльський літопис.

Історіографія історії України та слов'янських народів козацької доби (середини XVI – середини XVIII ст.). Суспільне тло розвитку історичних знань після Люблінської унії. Вплив українського козацтва на розвиток історичних знань.

Історичне підґрунтя міжконфесійної конфронтації. Полемічна література. Києво-Могилянська академія. Історичні погляди П. Могили. Синопис. Українська історична думка за Гетьманщини. Автономістські та антиімперські мотиви

історичної думки. Зміни в становищі історичних знань в Україні у першій половині XVIII ст. Козацьке літописання як вияв нового рівня історичних знань. Літопис Самовидця. Літопис Г. Граб'янки. Літопис С. Величка.

Формування наукових основ вітчизняної і слов'янської історичної думки другої половини XVIII – середини XIX ст. Продовження козацької літописної традиції у XVIII ст. Історичні погляди П. Симоновського. Становлення наукових основ української історичної думки. Українська історіографія в контексті ідей просвітництва та раціоналізму. Філософські погляди Г. Сковороди. Початок антикварної і археографічної діяльності в Україні. Публікації В. Рубана. Критична історія Я. Маркевича. О. Рігельман. Мемуаристика. Перша половина XIX с.: відхід від антикварності до культу народності під впливом німецького романтизму, через російську історіографію та західнослов'янське оточення.

Історія Русів: нова концепція вітчизняної історії. Історичні погляди Т. Шевченка. Історичні твори російських вчених М. Карамзіна, М. Погодіна. Праці Д. Бантиш-Каменського та М. Маркевича – «перші зразки повної суцільної історії України».

Утвердження української та слов'янської історіографії на рубежі XIX-XX ст. Два напрями: «зовнішня історія» (М. Костомаров) та «внутрішня історія», історія буденності (О. Лазаревський) у вітчизняній історії другої половини XIX ст. «Київська школа» документалістики В. Антоновича.

Південно-Західний відділ Російського географічного товариства в Києві. «Київська старина». М. Драгоманов. Історичні концепції російських істориків В. Соловйова, В. Ключевського. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. Схема українського історіографічного процесу М. Грушевського. Історія «України-Русі».

Утвердження української та слов'янської історіографії на початку XX ст. Доба з початку 90-х років XIX ст. до перших десятиліть XX ст. – вирішальний період у процесі витвору національної української історіографії. Вітчизняна історіографія на тлі національно-державного відродження. В. Липинський. Д. Донцов.

Українська історична наука за часів СРСР. М. Грушевський – голова Науково-дослідної Комісії української історіографії історичної секції ВУАН. «Нарис української історіографії» Д. Багалія.

Радянізація української історичної науки. Вітчизняна історіографія в період посилення тоталітаризму (30-ті – початок 50-х рр.). «Очерки истории исторической науки в СССР». Класові стереотипи оцінок української історіографії. Дві типові риси «Історіографії України» в «Очерках». Остаточне ідейно-організаційне оформлення української історіографії як спеціальної дисципліни у 1950-ті – 1970-ті рр.

«Переяславські історичні тези». Відмінності у загальній концепції української історіографії М. Марченка та історіографічній схемі Л. Коваленка. Наукова рада з історії історичної науки при секції суспільних наук Академії наук Української РСР.

Формування українських зарубіжних центрів. Практика історіографічних викладів, започаткована Д. Дорошенком в Українському Вільному університеті в Празі у 1921 р. Перший вузівський підручник «Огляд української історіографії».

Історіографічна концепція Д. Дорошенка. Б. Крупницький. О. Оглоблин: «Українська історіографія. 1917-1956».

Розвиток слов'янської та української історіографії з кінця 80-х рр. ХХ ст. Українська та слов'янська історіографія в часи горбачовської «перебудови». Восьмий, або сучасний, період започаткований на рубежі 80-90-х рр. ХХ ст.

Рух за відновлення державної незалежності України, відродження національних традицій української історіографії, досягнення її соборності. Банкрутство партійно-класової методології, ліквідація контролю над діяльністю істориків, дерусифікація установ історичної науки і наукових видань, створення нових інституцій, повернення праць визначних українських істориків. М. фон Гаген про три перспективи: націоналістичну, національну та наднаціональну української історичної науки. Історіографічні погляди О. Субтельного. Завдання української історіографії у баченні А. Каппелера. Відродження традицій національної історіографії в незалежній Україні.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Стародавня культура України. Процес культурогенезу на теренах України часів первісного суспільства. Культура населення скіфсько-сарматського часу. Культура греків-колоністів Північного Причорномор'я. Культура східних слов'ян у давнину.

Культура Київської держави. Джерела вивчення культури Київської Русі. Матеріальна і духовна культура східних слов'ян. Хрещення Київської Русі і розвиток культури. Писемність і літературна традиція. Освіта та наукові знання.

Культура на українських землях литовсько-польської доби (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).

Формування і розвиток української культури в період пізнього середньовіччя та вплив політичної ситуації на духовне життя України. Періоди панування Великого князівства Литовського. Особливості панування Панської Польщі. Українська здичевина (друга половина XIV – перша половина XVII ст.). Особливості будівництва українських замків. Культові будівлі. Еволюція української скульптури і живопису в XIV-XVII ст. Своєрідність української ікони. Поява в Україні своєї друкованої книги і розвиток гравюри.

Українська культура раннього нового часу. Національно-визвольна війна і культурна інтеграція українських земель. Державне об'єднання України з Росією. Політика знищення української нації Російською імперією. Підпорядкування української церкви московському патріархату. Руйнування освіти на українських землях. Пограбування літературної української (руської) мови. Нищення української державності. Г.С. Сковорода. Мистецтво на українських землях періоду раннього нового часу.

Українське національно-культурне відродження XIX ст. Політика національно-культурного гноблення України з боку царизму. Національні культурні організації і рухи в умовах реакційної урядової політики. Роль українського мистецтва у боротьбі зі спробами зросійщення України. Освіта і наука. Мистецьке життя України під час національно-культурного відродження. Вплив соціально-політичних подій на розвиток вітчизняної культури у першій

половині XIX ст. Діяльність Т.Г. Шевченка. Кирило-Мефодіївське товариство. Освіта і наука. Стан українського мистецтва.

Особливості розвитку української культури в СРСР. Ленінська теорія культури. Розвиток мистецтва в Україні в 20-30-ті рр. Його ідеологізація. Основні тенденції культурного розвитку в 20-і рр. Трагедія української культури у період сталінізму. Культура УРСР під час Другої світової війни. Політика правлячої комуністичної партії у сфері культури українського народу у другій половині 40-х рр. Культура повоєнної України. Роль і місце шестидесятництва і дисидентського руху у розвитку української культури. Українська культурна парадигма другої половини XX ст.

Культурні процеси в сучасній Україні. Соціокультурна ситуація незалежної України. Новий статус національної культури. Питання про національну мову. Реформування системи вищої освіти. Розвиток української науки. Нові відносини держави і церкви. Нові тенденції в мистецькому житті як результат отриманої свободи творчості.

АРХІВОЗНАВСТВО З АРХІВНОЮ ПРАКТИКОЮ

Архівознавство як система знань і навчальна дисципліна. Об'єкт, предмет, мета і завдання архівознавства. Теоретичне архівознавство та практика архівної справи. Архівознавство як наука.

Становлення й розвиток архівознавства. Інтеграція розрізнених методів та навичок архівної справи у системну єдність. Оформлення архівознавства в окрему наукову дисципліну. Новітній період у становленні архівознавства.

Історія архівної справи. Зародження й розвиток архівної справи в стародавньому світі й середньовіччі. Архівна справа у Стародавній Греції та Римі. Архіви Середньовіччя. Становлення основ сучасної архівної справи (XVII – перша половина XX ст.). Велика французька революція та архівна реформа у Франції. Централізація архівів. Особливості архівної справи України XVIII–XIX ст. Архівна справа у світі та в СРСР у міжвоєнний період. Сучасні тенденції у розвитку архівної справи. Демократизація архівної галузі. Інформатизація архівної справи. Розширення міжнародного співробітництва в архівній галузі.

Архівні системи у сучасних країнах. Поняття й суть архівної системи. Типологія та структура сучасних архівних систем. Централізовані та децентралізовані архівні системи. Основні компоненти архівної системи. Архівний фонд країни. Система та мережа архівних установ. Система підготовки кадрів і науково-методичного забезпечення архівної справи.

Особливості архівних систем країн Центрально-Східної Європи. Позитивні та негативні риси архівної системи в СРСР. Реформування архівної системи у пострадянських країнах. Формування архівної системи незалежної України. Реформування архівної справи та розробка архівного законодавства в незалежній Україні.

Національний архівний фонд України. Загальні основи та нормативна база НАФ України. Склад і структура НАФ України. Класифікація документів НАФ за походженням, за ступенем цінності, за формою власності. Критерії визначення унікальності документа. Доступ громадян України та іноземних громадян до

документів НАФ. Випадки обмеження прав вільного володіння, розпорядження й користування документами НАФ.

Система Укрдержархіву. Структура системи архівних установ України. Укрдержархів та система його установ. Мета та функції Укрдержархіву. Система Укрдержархіву. Загальні й спеціальні державні архіви. Архіви, що комплектуються, і архіви, що не комплектуються. Центральні державні архіви України. Обласні державні архіви, їх завдання, керівництво та фонди. Архівні підрозділи районних державних адміністрацій.

Галузеві архіви та недержавні архівні установи. Архівні підрозділи установ та організацій. Архівні підрозділи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ та організацій. Функції архівного підрозділу установи або організації. Архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек.

Архіви недержавної форми власності. Класифікація архівів недержавної форми власності. Архіви комерційних структур, приватних підприємств, фірм та корпорацій, релігійних організацій. Громадські й комерційні приватні архіви.

Інформатизація архівної справи як складова інформатизації суспільства. Світовий досвід інформатизації архівної справи. Вітчизняний досвід інформатизації архівної справи. Центр інформаційних технологій Державного комітету архівів України. Рівні інформатизації архівної галузі. Законодавче забезпечення інформатизації архівної справи. Електронний архів: поняття, функції, формування справ, строки зберігання, переваги електронного архіву.

МУЗЕЄЗНАВСТВО З МУЗЕЙНОЮ ПРАКТИКОЮ

Предмет і завдання курсу. Огляд джерел і літератури.

Понятійний апарат і термінологія. Історія музейної справи в Росії і в Україні зі стародавніх часів. Поняття «музей», «музейний фонд», «колекція», історія виникнення музеїв у стародавньому світі, музейні зібрання у середні віки, у новий та новітній час. Поняття «музейний фонд України». Шляхи і методи збиральної роботи. Класифікація музеїв за типами і профілями. Види музеїв. Музей як суспільний інститут. Об'єкти і джерела історичного музеєзнавства (речові, письмові та ін.). Класифікація музейних пам'яток. Особливості їх збирання.

Пам'ятки і об'єкти музеєзнавства у Мелітополі та Запорізькій області. Пам'ятки історії культури Мелітополя та Запорізької області з найдавніших часів до нашого часу. Археологічні пам'ятки. Етнографічні пам'ятки, архітектури, декоративно-ужиткового мистецтва. Музейна мережа міста і області. Екскурсійні маршрути. Поняття «музей». Класифікація музеїв за типами і профілями.

Класифікація музеїв відповідно його колекціям за формою власності, за категорією, за суспільним призначенням тощо.

Фондова робота музеїв. Консервація і реставрація пам'яток історії і культури.

Основні правила зберігання музейних експонатів. Фондосховище та його обладнання. Музейні меблі. Температурно-вологісний та світловий режим у музейному приміщенні. Завдання консервації та реставрації пам'яток історії та культури та природньо-історичних колекцій. Закони створення і методика побудови експозиції в музеях.

Музейна експозиція – сплав науки та мистецтва. Основні закони створення експозиції (закон концентрації, ізоляції, симетрії та ін.). Світло та колір в експозиції. Музейні паспарту. Поняття музейного поясу. Класифікація музейних предметів в експозиції.

Масово-просвітницька робота в музеях. Методика побудови і проведення екскурсії. Музей та відвідувач. Форми масової роботи: лекції, бесіди, клуби за зацікавленням тощо. Екскурсії. Класифікація екскурсій. Методика побудови та проведення екскурсій. Поняття «портфель екскурсовода». Вивчення інтересів відвідувачів. Популяризація музеїв.

Законодавство України про охорону і використання пам'яток історії і культури. Історія розвитку зарубіжного та вітчизняного законодавства з охорони пам'яток історії та культури. Міжнародні пакти та конвенції. Сучасне українське законодавство щодо пам'яток історії культури. Закон України «Про музеї та музейну справу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Г.І. та ін. Методика підготовки та проведення уроку історії. – Мелітополь, 2001.
2. Археологія України. Курс лекцій / за ред. Л.Л. Залізняка. – К., 2005.
3. Білоусько О. Україна давня: євразійський цивілізаційний контекст. Карті, таблиці, ілюстрації. – К., 2002.
4. Бойко О. Історія України. – К., 1999.
5. Борисенко В.Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX ст. – К., 1996.
6. Газін В.П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика. Монографія. – К., 2009.
7. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. – К., 2008.
8. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1992.
9. Гудзь В.В. Історія України: Підручн. для вищих навч. закл. – К. 2008.
10. Етнологічний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи. – К., 1997.
11. Залізник Л. Первісна історія України. – К., 1999.
12. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.): Курс лекцій / за ред. В.І. Ярового. – К., 2001.
13. Історія світової і зарубіжної культури. – К., 2005.
14. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу – Київ, 2002.
15. Лаврів П. Історія Південно-Східної України. – Львів, 1992.
16. Лекції з історії світової і вітчизняної культури / заг. ред. А.В. Яртия, С.М. Шендрика, С.О. Черепанової. – Львів, 1994.
17. Орлова Т.В. Історія сучасного світу. – К., 2006.
18. Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. – К., 1994.
19. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992. – Т. 1-2.
20. Попович М. Нарис історії культури України. – К., 1998.
21. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія. – К., 2002.
22. Терещенко Ю. Україна і європейський світ. – К., 1996.
23. Тиводар М. Етнологія: Навчальний посібник. – Львів, 2004.
24. Турченко Ф.Г. Історія рідного краю. Підручник. – Запоріжжя, 2000.
25. Українська державність у XX ст. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
26. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006.
27. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн XX ст. – К., 2005.

АРХЕОЛОГІЯ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. - К., 1991.
2. Археология Украинской ССР. - К., 1985. т. II
3. Археологія України. Курс лекцій / за ред. Л.Л. Залізняка. – К., 2005.
4. Архівознавство: Підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. - 2-ге вид., випр. і доп. - К., 2002.
5. Анохин В.А. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. К., 1989.
6. Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии (на материале скифских могильников IV-III вв. до н. э.). – К., 1985. – 226 с.
7. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. - К., 1994
8. Гроші / Енциклопедія українознавства. Львів: Молоде життя. 1993. Т.2. С.447-450.
9. Давня історія України. Т. II. Скіфо-антична доба, 1998.
10. Давня історія України: в 2 т. – К., 1994, 1995.
11. Демишев В.К. Китайский календарь: Методы расчета и принципы китайской философии. — К. : Ника-Центр, 1999. — 40 с.
12. Зварич В.В. Нумізматичний словник. Львів, 1993
13. История Украинской ССР. - К., 1981., т. I
14. Календарные обычаи народов Восточной Азии. Новый год.— М.:Наука, 1985.— 264 с.
15. Климишин І.А. Календар і хронологія. — 5-е вид., доп. - Івано-Франківськ: Гостинець, видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. — 231 с.
16. Единый календарь Земной цивилизации (Календарь ООН) / Владимир Борисович Иванов (авт.-сост.). — Чернигов: РИК "Деснянская правда", 2006. — 168 с.
17. Експериментальна археологія: завдання, методи, моделювання // Археологія і давня історія України. - Вип. 4.
18. Етнічна історія давньої України. – К., 2000. – 278 с.
19. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» // Археологія (спецвипуск). – К.: Корвін Пресс, 2004. – 22 с.
20. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (спецвипуск). – К.: УТОПІК, 2000. – 32 с
21. Методологические и методические вопросы археологии. – К., 1982. – 232 с.
22. Нові технології в археології / Збірник наукових праць. - Київ-Львів, 2002.

23. Новые методы археологический исследований. – К., 1982. – 236 с.
24. Нумізматика. Довідник / Р.Шуст та ін. Тернопіль, 1998
25. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України, прийнятий 23 грудня 1993. - К., 1994.
26. Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: Збірник документів. - К., 1996.
27. Словник-довідник з археології / Ред. Н. О.Гаврилук. – К.: Наукова думка, 1996.
28. Сучасні проблеми археології / Збірник наукових праць. - Київ, 2002.
29. Теорія і практика археологічних досліджень. – К., 1994. – 222 с.
30. Типове положення про державні галузеві архіви України, затверджене Кабінетом Міністрів України. - К., 1996.
31. Толочко П. П. Археология и древняя история. – К., 2007. – 104 с.
32. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України: Курс лекцій.- К. 1992.
33. Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957). - К., 1957.
34. Шовкопляс І.Г. Основи археології. -К., 1971.
35. Українські культурні цінності в Росії. Археологічні колекції України. – К., 1997. – 296 с.
36. Формализованно-статистические методы в археологии. – К., 1990. - 304 с.